

Uloga emocionalne kompetentosti i kvalitete obiteljskih interakcija u predviđanju vršnjačkog nasilja kod adolescenata

Strujić, Jelena

Master's thesis / Diplomski rad

2021

Degree Grantor / Ustanova koja je dodijelila akademski / stručni stupanj: **University of Zagreb, Faculty of Croatian Studies / Sveučilište u Zagrebu, Fakultet hrvatskih studija**

Permanent link / Trajna poveznica: <https://um.nsk.hr/um:nbn:hr:111:030113>

Rights / Prava: [In copyright](#) / [Zaštićeno autorskim pravom.](#)

Download date / Datum preuzimanja: **2024-10-07**

Repository / Repozitorij:

[Repository of University of Zagreb, Centre for Croatian Studies](#)

SVEUČILIŠTE U ZAGREBU
FAKULTET HRVATSKIH STUDIJA

Jelena Strujić

**ULOGA EMOCIONALNE
KOMPETENTNOSTI I KVALITETE
OBITELJSKIH INTERAKCIJA U
PREDVIĐANJU VRŠNJAČKOG NASILJA
KOD ADOLESCENATA**

DIPLOMSKI RAD

Zagreb, 2021.

SVEUČILIŠTE U ZAGREBU
FAKULTET HRVATSKIH STUDIJA
ODSJEK ZA PSIHOLOGIJU

JELENA STRUJIĆ

**ULOGA EMOCIONALNE
KOMPETENTNOSTI I KVALITETE
OBITELJSKIH INTERAKCIJA U
PREDVIĐANJU VRŠNJAČKOG NASILJA
KOD ADOLESCENATA**

DIPLOMSKI RAD

Mentorica: prof.dr.sc. Andreja Brajša – Žganec

Sumentorica: dr.sc. Ivana Hanzec Marković

A. Brajša Žganec

Zagreb, 2021.

Od srca hvala mojoj sumentorici, dr.sc. Ivani Hanzec Marković na strpljenju, susretljivosti i nesebičnom dijeljenju znanja prilikom pisanja ovoga rada.

Hvala mojoj obitelji i prijateljicama što su me gurali dalje i pokazali mi da znam, hoću i mogu. Hvala mojoj braći, Mihovilu i Ivi, uvijek ćete mi biti uzor. Posebno zahvaljujem mojoj majci Dijani na bezuvjetnoj ljubavi i potpori.

Onoj djeci čiji se glas ne čuje. Onoj djeci koja se boje govoriti. Djeci čiji su osmjesi izbrisani, oči presušile od suza, a ožiljci nevidljivi. Djeci koja su heroji. Obećajem vam da ću biti vaš glas i vaša krila

Uloga emocionalne kompetentnosti i kvalitete obiteljskih interakcija u predviđanju vršnjačkog nasilja kod adolescenata

The role of emotional competence and quality of family interactions in predicting peer violence in adolescents

Sažetak

Svrha ovog istraživanja bila je ispitati spolne i dobne razlike s obzirom na stupanj počinjenog tjelesnog, verbalnog i elektroničkog nasilja, povezanost između kvalitete obiteljskih interakcija, emocionalne kompetentnosti i počinjenog vršnjačkog nasilja kod adolescenata te utvrditi mogu li emocionalna kompetentnost i kvaliteta obiteljskih interakcija predvidjeti počinjeno vršnjačko nasilje. U istraživanju je sudjelovalo ukupno 527 sudionika (343 djevojke i 184 mladića) s područja grada Zagreba koji pohađaju srednju školu. Sudionici su ispunjavali Skalu emocionalne regulacije i kontrole – ERIK (Takšić, 2002), Skalu kvalitete obiteljskih interakcija – KOBİ (Vulić – Prtorić, 2004) te Upitnik o nasilju među školskom djecom - UNŠD (Velki i Vrdoljak, 2011). Prikupljanje podataka provodilo se *online* putem anketnog obrasca i u verziji papir – olovka. Rezultati su pokazali kako postoje spolne razlike i to na način da mladići postižu statistički značajno više rezultate od djevojaka kada je riječ o razini počinjenog tjelesnog i verbalnog nasilja dok se postojanje dobni razlika u ovim varijablama nije utvrdilo. Djevojke su u odnosu na mladiće postizale više rezultate samo kada je riječ o elektroničkom nasilju. Rezultati ispitivanja povezanosti između varijabli emocionalne kompetentnosti, kvalitete obiteljskih interakcija i vršnjačkog nasilja pokazali su da su emocionalna kompetentnost i kvaliteta obiteljskih interakcija statistički značajno, nisko do umjereno korelirale s ukupno počinjenim nasiljem kao i s vrstama nasilja. Konačno, hijerarhijskom regresijskom analizom utvrđeno je kako, nakon kontrole spola i dobi, emocionalna kompetentnost te varijable majčinog i očevog odbijanja značajno objašnjavaju varijancu počinjenog vršnjačkog nasilja.

Ključne riječi: adolescencija, emocionalna regulacija i kontrola, majčino prihvaćanje i odbijanje, očevo prihvaćanje i odbijanje

Abstract

The purpose of this study was to examine gender and age differences in the degree of physical, verbal and electronic violence, the relationship between the quality of family interactions, emotional competence and peer violence committed in adolescents, and to determine whether emotional competence and quality of family interactions could predict peer violence. A total of 527 high school students (343 girls and 184 boys) from the city of Zagreb participated in the research. Participants filled in the Scale of Emotional Regulation and Control – ERIK (Takšić, 2002), the Scale of Quality of Family Interactions - KOBİ (Vulić - Prtorić, 2004) and the Questionnaire on Violence among School Children - UNŠD (Velki & Vrdoljak, 2011). Data collection was conducted both online via a survey form and in a paper-pencil version. The results showed statistically significant gender differences in a way that boys achieved higher results than girls when it comes to physical and verbal violence committed, while the existence of age differences in these variables was not determined. Girls achieved higher results than boys only when it comes to electronic violence. The results of the examination of the relationship between emotional competence, quality of family interactions and peer violence showed that emotional competence and quality of family interactions were statistically significantly, low to moderately correlated with the total violence committed, as well as with all types of violence. Furthermore, hierarchical regression analysis found that, after controlling for gender and age, emotional competence and maternal and paternal rejection significantly explained the variance of peer violence committed.

Keywords: adolescence, emotional regulation and control, maternal acceptance and rejection, paternal acceptance and rejection

Sadržaj

1. Uvod	2
1.1. Vršnjačko nasilje.....	2
1.2. Kvaliteta obiteljskih interakcija	6
1.3. Emocionalna kompetentnost	9
2. Cilj i problem.....	12
3. Metoda.....	13
3.1. Sudionici.....	13
3.2. Instrumenti.....	13
3.2.1. Skala emocionalne regulacije i kontrole.....	14
3.2.2. Skala kvalitete obiteljskih interakcija.....	14
3.2.3. Upitnik o nasilju među školskom djecom	15
3.3. Postupak	16
4. Rezultati.....	16
4.1. Spolne i dobne razlike u počinjenom nasilju.....	19
4.2. Povezanost EK, kvalitete obiteljskih interakcija i počinjenog nasilja kod adolescenata.....	20
4.3. Predviđanje počinjenog nasilja kod adolescenata na temelju emocionalne kompetentnosti i kvalitete obiteljskih interakcija	23
5. Rasprava.....	26
6. Zaključak	32
7. Literatura.....	34

1. Uvod

Posljednjih nekoliko godina mediji su sve više preplavljeni informacijama o postojanju vršnjačkog nasilja u školama i njegovim posljedicama. Vršnjačko nasilje smatra se vrlo starom pojavom, ali tek sedamdesetih godina počinje sustavno proučavanje te pojave (Buljan – Flander i Ćosić, 2004). S obzirom na to da djeca i mladi veliki dio svoga vremena provode upravo u odgojno – obrazovnim ustanovama, one su postale okruženje u kojemu se vršnjačko nasilje najčešće i događa (Brajša – Žganec i sur., 2009). Škola bi trebala biti okruženje u kojemu se dijete osjeća sigurno, zaštićeno i u kojemu dodatno razvija svoj potencijal – emocionalni, socijalni i kognitivni. Ukoliko ona to nije ili se pojave neki rizični čimbenici i dođe do pojave nasilja, onda se javlja problem na koji neupitno svi stručnjaci moraju obratiti pozornost. Obitelj je bitan faktor u prevenciji vršnjačkog nasilja jer je ona primarno djetetovo okruženje u kojemu ono usvaja određene obrasce ponašanja. Samim time, odnosi unutar obitelji kao i njena (dis)funkcionalnost imaju ulogu u različitim aspektima dječjeg razvoja (Rajhvajn Bulat i Ajduković, 2012). Jedna od vještina koje se usvajaju u roditeljskom domu je i emocionalna kompetentnost koja se dalje nastavlja razvijati kroz odgojno – obrazovne ustanove (Vučenović i sur., 2014). Upravo emocionalna kompetentnost omogućava pojedincu da upravlja svojim postupcima, mislima i osjećajima na prilagođen način, a nedovoljna razvijenost jedan je od čimbenika porasta agresivnog ponašanja kod mladih (Vučenović i sur., 2014).

1.1. Vršnjačko nasilje

Može se reći da je vršnjačko nasilje zabrinjavajuća pojava koja predstavlja značajan društveni problem. Istraživanje Sušak i suradnika (2012) pokazalo je kako vršnjačko nasilje čini oko 27%, a trpi oko 32% školske djece. Iako se pojam vršnjačkog nasilja najčešće veže uz područje škole, važno je napomenuti kako se ono može događati i izvan tog područja; na putu od škole do kuće ili na bilo kojem drugom mjestu koje uključuje vršnjake (Popadić, 2009). Pojava nasilja među djecom i mladima može se označiti s više različitih termina poput *nasilje u školi* ili *nasilje među vršnjacima*, ali zbog gore navedenog objašnjenja u ovom istraživanju koristit će se termin *vršnjačko nasilje*. Prema prvom istraživanju švedskog liječnika Heinemanna koji je proučavao nasilje među skupinom djece na školskom igralištu, to ponašanje je nazvano *mobbing*, da bi naknadno dobilo naziv *bullying* (Sesar, 2011). Kasnije je lavinu istraživanja pokrenuo Olweus (1998) koji se bavio prirodom, frekvencijom i dugotrajnim

posljedicama nasilja među djecom u skandinavskim zemljama te je svojim radom potaknuo zanimanje javnosti za daljnje istraživanje pojave vršnjačkog nasilja. Do '70-ih godina 20.stoljeća smatralo se kako je nasilje među djecom dio razvojnog procesa u koji su uključena sva djeca i da kao takvo ne uzrokuje štetne posljedice. Tek radovima navedenih pionira istraživanja vršnjačkog nasilja, došlo se do spoznaja kako ono ima svoje fizičke i psihičke posljedice, ali i uzroke koji mogu biti prevenirani. Prema istraživanjima, učenici koji se osjećaju sigurno u školskom okruženju te prihvaćeno od strane svojih vršnjaka, usmjereniji su prema socijalno prihvatljivim oblicima ponašanja, prilagođeniji su školi i iskazuju više pozitivnih osjećaja (Wentzel, 2003, prema Krulić i Velki, 2014). Sniženi školski uspjeh, eksternalizirani i internalizirani problemi mentalnog zdravlja posljedica su doživljenog vršnjačkog nasilja (Velki i Kuterovac Jagodić, 2014).

Predmet ovog istraživanja je vršnjačko nasilje (*peer violence*) stoga taj konstrukt treba razdvojiti od konstrukta vršnjačkog zlostavljanja (*bullying*). Iako jezično slični, ova dva konstrukta su po svojoj definiciji bitno različiti. Olweus (1998) vršnjačko zlostavljanje definira kao trajno i namjerno negativno ponašanje jednoga ili više učenika prema drugome (žrtvi). Negativno ponašanje koje počinitelj koristi jesu lakše i teže tjelesne ozljede, verbalno i emocionalno uznemiravanje te uništavanje imovine (Brajša – Žganec i sur., 2009). Ono što vršnjačko zlostavljanje odvađa od sličnih obrazaca ponašanja, primjerice agresije, jesu namjernost, učestalost i neravnoteža moći. Dakle, da bi neko ponašanje bilo zlostavljanje, ono mora biti namjerno učinjeno s ciljem da se nekoga povrijedi, mora se ponavljati i biti trajno, uključivati navedene negativne postupke te mora postojati neravnoteža moći u smislu da počinitelj i žrtva nisu jednake snage – fizičke, psihičke, intelektualne ili socijalne (Olweus, 1998). Olweus (2010) kaže kako su nasilnici većinom stariji dječaci, a polovica žrtava iz nižih razreda osnovne škole je navela kako su nasilnici bili stariji od njih. Ukoliko ovi kriteriji nisu zadovoljeni, tada je to vršnjačko nasilje jer nemamo informaciju o tome koja je namjera počinjenog nasilja kao ni o neravnoteži moći između počinitelja i žrtve (Velki i Vrdoljak, 2013). Ovi elementi također služe kako bi se razlikovali "normalni" sukobi među vršnjacima koji su dio razvojnog procesa i nasilje (Buljan – Flander i sur., 2014). Vršnjačko nasilje je stoga nadređena kategorija koja nužno ne uključuje zlostavljanje.

Prema Olweusu (1998), postoje dva glavna oblika nasilja – izravno i neizravno. Izravno nasilje obuhvaća otvoreni napad na žrtvu, a neizravno društvenu izolaciju i namjerno isključivanje iz skupine. Kasnije su se ova dva oblika nasilja detaljnije proširila na više kategorija; tjelesno (fizičko) nasilje, verbalno nasilje, emocionalno nasilje i seksualno nasilje

(Buljan – Flander, 2007). U literaturi se može pronaći još nekoliko podjela vršnjačkog nasilja. Osim navedenih, one uključuju i relacijsko nasilje odnosno nasilje kroz odnose (Coloroso, 2004) i kulturalno nasilje odnosno nasilje koje se temelji na diskriminaciji pojedinca u odnosu na kulturu iz koje dolazi (Bilić i Karlović, 2014). Dolaskom modernih tehnologija te dostupnošću Interneta, pojavljuje se i elektroničko nasilje. Ono je najnoviji oblik vršnjačkog nasilja, a specifično je po tome što se odvija u virtualnom svijetu (Velki i Kuterovac Jagodić, 2014). Razlog zašto u literaturi postoji velik broj podjela nasilja, njegovih potkategorija kao i različitih naziva jest vjerojatno to što je vršnjačko nasilje multidimenzionalan konstrukt koji uključuje različita postupanja zlostavljača prema žrtvi koja ne moraju nužno djelovati sama po sebi nego se isprepliću s drugim oblicima i razinama nasilja. U ovom istraživanju bavit ćemo se samo kategorijama verbalnog, tjelesnog (fizičkog) i elektroničkog nasilja.

Tjelesno nasilje se još naziva i fizičko te najčešće uključuje udaranje, štipanje, čupanje ili još teže oblike poput gušenja, davljenja ili nanošenja ozljeda opasnim predmetima (Bilić, 2018; Sesar, 2011). U fizičko nasilje može se ubrojiti i uništavanje tuđe imovine; iako tim činom počinitelj ne nanosi direktnu tjelesnu ozljedu žrtvi, on svojim fizičkim postupcima uništava tuđu imovinu, a posljedica je psihička patnja (Popadić, 2009). Tjelesno nasilje je najlakše prepoznatljiv oblik nasilja jer se ili događa pred očima drugih ili ostavlja fizičke posljedice u obliku ogrebotina, modrica i slično.

Verbalno nasilje se u literaturi dijeli na izravno i neizravno. Izravno uključuje vrijeđanje, nazivanje pogrđnim imenima, prijetnje, ponižavanje, ismijavanje, zadirkivanje i slično, dok neizravno verbalno nasilje uključuje namjerno isključivanje iz zajedničkih aktivnosti, širenje glasina i ignoriranje (Buljan – Flander i sur., 2004). Cilj verbalnog nasilja je uputiti žrtvi poruku koja će ugroziti njeno samopouzdanje i nanijeti joj psihičku bol. Osim korištenja pogrđnih naziva koji se najčešće koriste u verbalnom nasilju, vikanje, prijetnje fizičkim nasiljem, neumjesni komentari ili podrugljiv ton također imaju za cilj uvrijediti nekoga i tako spadaju u sferu verbalnog nasilja. Verbalno nasilje najrasprostranjenija je vrsta vršnjačkog nasilja (Velki, 2008).

Elektroničko nasilje (*cyberbullying*) je definirano kao oblik višestrukog slanja poruka putem Interneta ili mobitela, a koje ima cilj povrijediti, uznemiriti ili oštetiti pojedinca koji se ne može obraniti od takvih postupaka. Najčešće uključuje poticanje grupne mržnje, uznemiravanje, vrijeđanje ili kreiranje internetskih stranica koje sadržavaju šale na nečiji račun, a uvredljive su za pojedinca (Pregrad i sur., 2010). Elektroničko nasilje nerijetko se koristi kao nadopuna fizičkom nasilju. Počinitelji nasilja ponekad snimaju fizički napad na žrtvu, a zatim

taj video zapis dijele ili međusobno ili objavljuju na različitim društvenim mrežama kako bi pojačali učinak svoje namjere. Tada to postaje i elektroničko nasilje. Ovaj oblik nasilja sam po sebi je privlačan počiniteljima jer im garantira anonimnost. Počinitelji tako ne moraju otkriti svoj identitet, mogu napraviti velik broj lažnih korisničkih računa i mogu svoju uvredljivu poruku podijeliti velikoj publici na brz i jednostavan način u bilo kojem trenutku (Popadić, 2009). S obzirom na to da je u elektroničkom nasilju malo vjerojatno da se počinitelj otkrije, on ima osjećaj još veće moći i sigurnosti, lakše krši socijalna pravila i lakše zanemaruje posljedice.

Istraživanja pokazuju kako postoje dobne i spolne razlike u počinjenom i doživljenom vršnjačkom nasilju. Mladići su nerijetko odgajani kao jači spol te je time pokazivanje određene agresije normalizirano, dok su djevojke smatrane nježnijim spolom i odgajane da budu manje agresivne. Istraživanjima je tako potvrđeno da mladići općenito češće koriste agresivne obrasce ponašanja, dok su djevojke češće žrtve nasilja (Vejmelka, 2012). Razlike u spolu postoje i kada se govori o vrstama nasilja. Tako Keresteš (2002) navodi kako je agresivnost kod mladića izraženija u adolescenciji te da su kod njih izraženiji tjelesni (fizički) oblici nasilja, a kod djevojaka indirektni oblici nasilja. Spol se pokazao i kao značajan moderator – utvrđeno je kako su za predviđanje vršnjačkog nasilja kod mladića biološke i roditeljske varijable bolji prediktori, a kod djevojaka osjećaj prihvaćenosti od strane roditelja i vršnjaka i školske ocjene (Velki, 2012, prema Velki i Kuterovac Jagodić, 2014). Što se tiče dobi, vršnjačko nasilje se najčešće događa kod djece koja pohađaju više razrede osnovne škole te se nastavlja u srednjoj školi gdje opada s dobi. Međutim, rezultati istraživanja nisu konzistentni pa je tako Olweus (1998) došao do zaključka da već u osnovnoj školi dolazi do opadanja vršnjačkog nasilja. Iako postoji neslaganje, zaključci većine istraživanja su da vršnjačko nasilje i dob slijede obrnutu U – krivulju, odnosno da nasilje raste u višim razredima osnovne škole i nižim razredima srednje škole te zatim pokazuje pad (Velki i Kuterovac Jagodić, 2014). Osim odgoja, socioemocionalni razvoj je također ključan za razliku u nasilju između mladića i djevojaka. Djevojke tako postižu više rezultate u stavovima prema prosocijalnim vrijednostima, kooperativnom rješavanju sukoba, socijalnoj osjetljivosti i pomaganju dok mladići postižu više rezultate u području spoznaje o korištenju agresivnog načina rješavanja sukoba (Klarin i Matešić, 2014). Međutim, česta je pojava i da su mladići istovremeno žrtve i počinitelji. Uloga žrtve nasilja nerijetko je povezana s niskim samopoštovanjem pa tako mladići žrtve-počinitelji ulaze u začarani krug gdje pokazivanjem nadmoći nad drugima i činjenjem nasilja prema slabijima od sebe

pokušavaju nadomjestiti taj dio samopoštovanja koji im je narušen (Solberg i Olweus, 2003; Vejmelka, 2012).

1.2. Kvaliteta obiteljskih interakcija

Obitelj je poput nukleusa; male jedinice u kojoj pojedinac odrasta. Ona je primarna sredina nečijeg razvoja i kao takva je vrlo važna za psihosocijalnu prilagodbu. Na razvoj dječje osobnosti tijekom vremena kao i na njihovu emocionalnu i psihičku stabilnost snažno utječu roditeljsko prihvaćanje ili odbijanje (Valić i Brajša – Žganec, 2018). Obitelj je okolina u kojoj pojedinac usvaja interpersonalne vještine, vještine emocionalne kompetentnosti te kako ih primijeniti u odnosu s drugima (Velki i Kuterovac Jagodić, 2014). Razdoblje adolescencije je za mladiće i djevojke izazovno prijelazno razdoblje iz bezbrižnog djetinjstva u zrelost i sa sobom nosi najviše promjena. Te promjene su različite dinamike; one su tjelesne, kognitivne, emocionalne i socijalne. Najveći izazov kod adolescenata u ovom razdoblju je uspostaviti vlastiti identitet koji će biti odvojen od roditeljskog, ali istovremeno održavati bliske emocionalne veze s roditeljima i uspostaviti uzajamnost odnosa umjesto dotadašnjeg jednosmjernog autoriteta roditelja (Deković i Raboteg – Šarić, 1997). Bez obzira na to što se od adolescenata očekuje zrelost i samostalno donošenje odluka, emocionalna potpora obitelji i dalje im je iznimno važna. Adolescentima je u procesu prelaska u svijet odraslih važno da imaju kvalitetne odnose sa svojim roditeljima, da ih oni razumiju, prihvaćaju i poštuju strukturu koja je ranije uspostavljena (Petani, 2015). Ukoliko roditelji prihvaćaju dijete i daju mu potporu u razdoblju adolescencije, oni ga potiču da slobodno istraži svoja vlastita ograničenja i otkrije kompetentnosti koje će doprinijeti pozitivnom razvoju slike o sebi (Deković i Meeus, 1997). Posljedično, kvalitetan odnos s roditeljima doprinijet će i kvalitetnom odnosu s vršnjacima. Važnost funkcioniranja cjelokupne obitelji kao sustava istaknuta je od strane stručnjaka, posebno zbog teorije U. Bronfenbrennera. Njegova ekološka teorija opisuje čovjekovu okolinu kao ruske lutkice *babuške* – to su strukture koje su uklopljene jedna u drugu i kao takve imaju međusobne odnose i utjecaje (Janković, 2004). Dijete je, prema ekološkoj teoriji, u centru kruga zajedno sa svojim intrapersonalnim faktorima, odnosno individualnim osobinama. Okolina u kojoj dijete odrasta i koja ga okružuje podijeljena je na tri razine – mikrosustav (obiteljski i vršnjački faktori), egzosustav (škola i susjedstvo) i makrosustav (zajednica, kultura i mediji) (Swearer, Espelage i sur., 2010, prema Velki, 2010). S obzirom na to da svaki od tih sustava ima određenu interakciju s drugim, može se reći da i u kontekstu vršnjačkog nasilja djetetova

obitelj, prijatelji, škola i mjesto iz kojeg dolaze imaju ulogu u modeliranju njegovog normalnog, ali i patološkog ponašanja (Wagner Jakab, 2008).

Značajnija teorija koja se razvila, a dala je izniman doprinos objašnjenju uloge obitelji u razvoju pojedinca jest IPART teorija (*Interpersonal Parental Acceptance – Rejection Theory*) (Rohner i sur., 2012). Svrha te teorije je objašnjenje posljedica prihvaćanja i odbijanja od strane roditelja na kognitivni i emocionalni razvoj djeteta kao i na njegovu ličnost. Također, teorija nudi objašnjenja za otpornost neke djece tako da se unatoč odbijanju od strane roditelja oni uspješno integriraju u svijet vršnjaka. Prema IPART teoriji, prihvaćanje i odbijanje od strane roditelja nalaze se na istoj dimenziji, odnosno dimenziji roditeljske topline. Jedan kraj dimenzije odnosi se na prihvaćanje dok se drugi odnosi na odbijanje (Rohner i sur., 2012). Kada je riječ o prihvaćanju od strane roditelja, tada se govori o pozitivnom aspektu odnosa između roditelja i djeteta, međusobnoj bliskosti, podršci, razumijevanju ili općenito ljubavi koju dijete doživljava od svojih roditelja. Odbijanje od strane roditelja se tako odnosi na izostanak pozitivnih aspekata roditeljske topline i to na preveliku zahtjevnost, nerazumijevanje, zanemarivanje i kažnjavanje (Petani, 2015; Rohner i sur., 2012). Prema Rohneru i suradnicima (2012), kroskulturalna istraživanja IPART teorije pokazala su kako se prihvaćanje i odbijanje mogu izraziti kroz nekoliko razina. Prihvaćanje od strane roditelja obuhvaća razinu roditeljske topline koja se može podijeliti na fizičku i verbalnu. Tako fizička toplina obuhvaća poljupce, zagrljaje, maženje, a verbalna komplimente, pohvale ili općenito lijepe riječi. Odbijanje od strane roditelja je razina koja se dijeli na neprijateljstvo odnosno agresivnost, indiferentnost odnosno zanemarivanje i nediferencirano odbijanje. U agresivnost, koja može biti psihička ili fizička, spadaju udarci, grebanje, štipanje, psovanje i okrutne riječi. Indiferentnost se očituje u roditeljskom neobraćanju pažnje na dijete dok nediferencirano odbijanje čini da se dijete osjeća nevoljeno, necijenjeno ili nezbrinuto. Ponašanja roditelja na dimenziji roditeljske topline (prihvaćanje ili odbijanje) su povezana s problemima u ponašanju kod adolescenata. Tako ona ponašanja koja se smatraju odbijanjem kod djece bude socijalno povlačenje, psihološku uznemirenost, tjeskobu i pojavu somatskih simptoma (Wagner Jakab, 2008).

Roditeljska odbijajuća ponašanja nisu samo potencijalni uzrok razvoja internaliziranih problema kod djece, već su i rizični faktori razvoja agresivnosti. Rizične i zaštitne obiteljske faktore za pojavu vršnjačkog nasilja možemo svrstati u tri skupine: komunikacija roditelj – dijete, odnos roditelj – dijete i roditeljski nadzor djeteta (Velki, 2010). Dakle, ukoliko roditelj ima loš odnos sa svojim djetetom, slabo komunicira s njim ili ne vrši (zdrav) nadzor nad djetetom u smislu s kim i gdje dijete provodi svoje vrijeme, onda je to rizičan obiteljski faktor

za razvoj kako vršnjačkog nasilja tako i agresivnosti općenito. Prema istraživanju Ahmed i Braithwaite (2004), djeca koja su sklonija činjenju vršnjačkog nasilja češće dolaze iz obitelji u kojoj su roditelji nisko na dimenziji topline. U takvim obiteljima roditelji su najčešće hladni i strogi, postavljaju visoke zahtjeve od svoje djece ili koriste silu. Djeca tada postaju povučena u sebe, nesretna, uplašena, anksiozna, ali i agresivna. Ukoliko dodatno ne postoji nadzor roditelja nad djecom ili postoji visok stupanj permisivnosti, povećava se rizik da dijete bude izloženo rizičnim ponašanjima (Ahmed i Braithwaite, 2004). Nepostojanje nadzora (kontrole) šalje djeci poruku da njihove roditelje nije briga za njih i da neće biti posljedica ukoliko učine nešto neprihvatljivo. Dimenzija roditeljske kontrole baš kao i dimenzija topline ima dva pola – čvrstu i slabu roditeljsku kontrolu (Darling i Steinberg, 1993). Organiziranje strukture pravila ponašanja i nadzor poštuje li dijete tu strukturu karakteristični su za čvrstu roditeljsku kontrolu, dok su kod slabe roditeljske kontrole roditelji permisivni, nezahtjevni i ne nadziru dijete (Petani, 2015). Prema Cenkseven Onder i Yurtal (2008), počinitelji vršnjačkog nasilja nerijetko imaju negativnu percepciju svoje obitelji. Ta negativna percepcija događa se zbog manje otvorenosti u komunikaciji između roditelja i djeteta, slabije sposobnosti rješavanja problema i emocionalne hladnoće koji su se i pokazali kao značajni prediktori vršnjačkog nasilja (Cenkseven i sur., 2008). Neka istraživanja pokazuju kako su obitelji koje su po svojoj strukturi jednoroditeljske manje poticajne od dvoroditeljskih. Jednoroditeljske se obitelji tako povezuje s češćim delinkventnim ponašanjem djece, niskim samopoštovanjem djece, zloporabom opijata i slično (Wagner Jakab, 2008). Međutim, da bi jednoroditeljska obitelj nepovoljno utjecala na dijete, potrebna je pojavnost četiri glavna čimbenika: ekonomski položaj, stres zbog raspada obitelji, loš socijalni kontekst i majčina loša psihološka dobrobit (Čudina – Obradović i Obradović, 2006). Suprotno rizičnim obiteljskim faktorima za razvoj agresivnosti, zaštitni obiteljski faktori smanjuju vjerojatnost pojave vršnjačkog nasilja. Razumijevanje djetetovih problema, realna očekivanja, jasne obiteljske komunikacije te sigurna privrženost dobri su zaštitni faktori koji mogu spriječiti pojavu psiholoških problema u djetinjstvu i adolescenciji (Vulić – Prtorić, 2002). Djeca koja odrastaju u zdravim i funkcionalnim obiteljima postižu punu emocionalnu i socijalnu stabilnost i zrelost. Zdrava obitelj je ona u kojoj za dijete netko brine za vrijeme njegovog odrastanja i pruža mu potporu i pažnju. Kada je djetetova potreba za ljubavlju i prihvaćanjem zadovoljena, ono će razviti pozitivno mišljenje o sebi, osjećati se kompetentnijim, biti manje ovisno i više emocionalno stabilno (Khaleque i Rohner, 2002).

1.3. Emocionalna kompetentnost

Peter Salovey i John Mayer pioniri su istraživanja i definiranja pojma emocionalne inteligencije (EI). Oni su ju definirali kao sposobnost preciznog uočavanja, procjene i izražavanja emocija, kao sposobnost razumijevanja emocija i emocionalnih spoznaja te sposobnost regulacije emocija u svrhu što boljeg emocionalnog i intelektualnog razvoja (Salovey i Mayer, 1990). Kasnije su dodatno pojasnili da je emocionalna inteligencija sposobnost koja omogućuje da se o emocijama razmišlja inteligentno (Mayer i Salovey, 1999). Danas se razlikuju dva osnovna pravca shvaćanja emocionalne inteligencije: EI kao skup nekognitivnih kompetencija koje su važne za prilagodbu pojedinca i EI kao sposobnost (Hajnel i sur., 2008). Pretpostavka istraživača koji su detaljno proučavali konstrukt emocionalne inteligencije je da se ona može uvježbati, ali i dodatno unaprijediti u različitim društvenim okolnostima. Na temelju te pretpostavke, autori umjesto termina *inteligencija* odabiru dodatne termine koji također govore o istom sklopu vještina, poput *emocionalni kvocijent*, *emocionalna pismenost* ili *emocionalna kompetentnost* (Valić i Brajša – Žganec, 2018). Dodatno, McClelland (1973, prema Takšić i sur., 2006) je smatrao kako se treba testirati kompetentnost osobe, a ne samo njena inteligencija, kao i da se inteligencija može mjeriti jedino testovima sposobnosti. Emocionalna kompetentnost je većim dijelom determinirana djelovanjem različitih socijalnih, kulturalnih i drugih okolinskih čimbenika na biološku konstituciju organizma (Vučenović i sur., 2014). Kada pojedinac dosegne određenu zadovoljavajuću razinu znanja o emocijama, on tada postaje emocionalno kompetentna osoba (Takšić, 1999). Prema modelu Mayera i Saloveya (1990, prema Takšić i sur., 2006) emocionalna inteligencija sastoji se od četiri razine sposobnosti. Najniža razina sposobnosti jest sposobnost percepcije, procjene i izražavanja emocija kada je osoba u mogućnosti izraziti svoje vlastite emocije, ali i primijetiti emocije drugih osoba. Najbolji primjer bi bila djeca koja već od rane dobi imaju mogućnost procijeniti je li netko u njihovoj blizini tužan ili sretan i to na osnovu njegovih facijalnih ekspresija, ali mogu i sami izraziti nezadovoljstvo, ljutnju i slično. Druga razina jest emocionalna facilitacija koja omogućuje pojedincu da koristi emocije na način koji olakšava intelektualni proces, a treća razina uključuje sposobnost razumijevanja emocija i upotrebu emocionalnog znanja. Kada usvoji sposobnost iz treće razine, pojedinac je u mogućnosti razumjeti sličnosti i razlike između emocija te interpretirati njihovo značenje. Četvrta i najviša razina sposobnosti je refleksivna regulacija emocija koja zapravo podrazumijeva sposobnost da pojedinac bude svjestan svojih emocija i otvoren prema njima jer tek tada ima potpunu

moćnost kontrole istih i smatra se emocionalno zreom osobom (Mayer i Salovey, 1990, prema Takšić i sur., 2006).

Istraživanja pokazuju da je emocionalna inteligencija važan prediktor psihološke dobrobiti jer njeno posjedovanje omogućuje pojedincu uvid u regulaciju i upravljanje emocijama. Potonje rezultira smanjenom agresivnošću, a povećava empatička i prosocijalna ponašanja (Hajncel i sur., 2008). Emocionalna kompetentnost, odnosno regulacija i kontrola emocija razvija se primarno iz interakcije s članovima obitelji (Brajša – Žganec, 2003). Obiteljska interakcija i njena kvaliteta ključni su za zdrav emocionalni razvoj djeteta jer roditelji uče djecu na koji način razgovarati o emocijama i kako pojedine emocije pokazivati. Ukoliko je ta interakcija topla i zdrava, djeca nauče kako zdravo raspravljati, bez pribjegavanja nasilju, nauče biti strpljivi i znaju se kontrolirati (Vučenović i sur., 2014). Svakako, postoje i spolne razlike između mladića i djevojaka kada je u pitanju izražavanje i kontrola emocija; jedno istraživanje došlo je do rezultata kako roditelji češće odgajaju mladiće da se suzdrže od izražavanja emocija što posljedično dovodi do toga da mladići imaju više teškoća s regulacijom neugodnih emocija od djevojaka (Weinberg i sur., 1999). Iako učenje o emocijama započinje upravo u obiteljskom okruženju, ono se nastavlja kroz školovanje, ali i kroz ostale oblike socijalnih interakcija (Vučenović i sur., 2014). Prema Golemanu (1995), školsko okruženje je prikladno okruženje za učenje emocionalnih kompetencija jer su učenici u međusobnim odnosima koji su prepuni različitih emocija. Oni tako moraju učiti razumjeti emocije i njima upravljati kako bi se uspješno emocionalno i socijalno razvili te je nedovoljna razvijenost emocionalne kompetencije jedan od razloga porasta agresivnog ponašanja (Vučenović i sur., 2014). Hajncel i suradnici (2008) smatraju kako upravo emocionalna kompetentnost može biti zaštitni faktor nastanka agresivnosti kod adolescenata, ali i da se ona pokazala kao bitan faktor kada je riječ o depresivnosti u adolescenciji i njenom objašnjavanju. Istraživanja su pokazala kako viša razina emocionalne inteligencije znači manje problema u ponašanju te kako takvi pojedinci biraju mirno rješavanje sukoba naspram agresivnih načina (Krulić Kuzman i sur., 2017). Međusobni konflikti adolescenata dobro su predviđani niskom razinom emocionalne inteligencije te su oni adolescenti koji su imali nižu razinu emocionalne inteligencije bili agresivniji od onih s visokom razinom, koji su imali i kvalitetnije odnose s vršnjacima i bili su socijalno kompetentniji (Eisenberg i sur., 1998; Mayer i sur., 2001). Osim agresivnih ponašanja, oni adolescenti koji su emocionalno kompetentniji bili su manje skloni ostalim devijantnim ponašanjima poput ovisnosti te su se bolje nosili sa stresom (Vučenović i sur., 2014). Jedan od osnovnih kriterija emocionalne inteligencije je i empatija koja se smatra i najvažnijom za

područje nasilja i agresivnosti (Takšić i sur., 2006). Osobe koje su empatične obično su osjetljivije za druge, ponašaju se na prosocijalan način i tako biraju nenasilne načine rješavanja sukoba (Findlay i sur., 2006). Neuropsihologijska istraživanja potvrdila su da postoje spolne razlike i kada je riječ o empatiji i to na način da djevojke pokazuju veći stupanj empatije od mladića (Rueckert i Naybar, 2008), a s obzirom na utvrđene spolne razlike u agresivnom ponašanju, Dinić i suradnici (2016) su htjeli provjeriti vezu između empatije i nasilja u kontekstu spolnih razlika. Rezultati su tako pokazali da spol značajno moderira odnos između empatije i nasilja. Važna komponenta uspješnog dječjeg razvoja jest učenje regulacije emocija i ponašanja koja su s time povezana (Eisenberg i sur., 2002). Emocionalna regulacija i kontrola važna je i za psihosocijalnu prilagodbu djece te je zaštitni faktor u prevenciji problema u ponašanju (Silk i sur., 2003). Upravo zbog ovih spoznaja, porastao je interes za istraživanjem emocionalne regulacije i kontrole koja nudi nove razine razumijevanja prilagodbe djece i adolescenata, ali i njihovih psihosocijalnih problema (Macuka i sur., 2011). Prema Čudina – Obradović i Obradović (2006), emocionalna regulacija osobi služi kako bi uskladila izražavanje emocija sa zahtjevima okoline te da ih usmjeri kako ih neugodne emocije ne bi ometale u svakodnevnom funkcioniranju. Ovo je posebno važno u adolescenciji, kada se događaju brojne promjene koje povećavaju učestalost i intenzitet neugodnih emocija. Prema Krulić Kuzman i suradnicima (2017), najznačajniji prediktor vršnjačkog nasilja, ali i vršnjačke viktimizacije bila je emocionalna kompetentnost. Istraživanja su pokazala kako je najznačajnija povezanost vršnjačkog nasilja sa sposobnošću regulacije i kontrole negativnih emocija te sa sposobnošću razumijevanja i prepoznavanja osjećaja (Krulić i Velki, 2014; Kuprešak i sur., 2008).

Dosadašnja istraživanja i relevantne teorije ukazuju na važnost ispitivanja individualnih i okolinskih čimbenika u objašnjavanju pojavnosti vršnjačkog nasilja. Pritom, kao najvažnije izdvojile su se emocionalna kompetentnost (specifično njezina komponenta emocionalna regulacija i kontrola) kao i obiteljske varijable poput kvalitete obiteljskih interakcija. Međutim, sudionici dosadašnjih istraživanja najčešće su bili učenici osnovnih škola. Dosadašnja istraživanja uglavnom su jasna po pitanju spolnih razlika u vršnjačkom nasilju u smislu veće agresivnosti dječaka i mladića, iako u pojedinim vrstama nasilja mogu postojati razlike i u suprotnom smjeru. S druge strane, dobne razlike nisu toliko jasne, posebice kada su u pitanju adolescenti. Zbog svega navedenog, u ovom istraživanju istražit će se dobne i spolne razlike u pojavnosti pojedinih vrsta nasilja kod adolescenata kao i mogućnost predviđanja počinjenog vršnjačkog nasilja na temelju emocionalne kompetentnosti i kvalitete obiteljskih interakcija.

2. Cilj i problem

Cilj ovog istraživanja bio je ispitati ulogu emocionalne kompetentnosti i kvalitete obiteljskih interakcija u predviđanju vršnjačkog nasilja kod adolescenata. U radu su formulirani sljedeći istraživački problemi i pripadajuće hipoteze:

1. Ispitati spolne i dobne razlike s obzirom na stupanj počinjenog tjelesnog, verbalnog i elektroničkog nasilja kod adolescenata.

Hipoteze:

H 1. 1. Očekujemo da postoji statistički značajna razlika između mladića i djevojaka u vrsti nasilja koje su počinili i to na način da će djevojke pokazati više počinjenog verbalnog i elektroničkog nasilja od mladića, a mladići više fizičkog nasilja od djevojaka.

H 1. 2. Očekujemo da će mlađi adolescenti pokazati statistički značajno više počinjenog nasilja nego stariji adolescenti.

H 1.3. Očekujemo da s porastom dobi dolazi do povećanja počinjenog nasilja kod mladića, ali ne i kod djevojaka.

2. Ispitati povezanost emocionalne regulacije i kontrole i kvalitete obiteljskih interakcija (zadovoljstvo obitelji, majčino prihvaćanje, majčino odbijanje, očevo prihvaćanje, očevo odbijanje) sa stupnjem ukupno počinjenog i različitih vrsta vršnjačkog nasilja kod adolescenata.

Hipoteze:

H 2.1. Očekujemo da će bolja emocionalna regulacija i kontrola i percepcija prihvaćanja od strane oba roditelja biti statistički značajno negativno povezane s ukupno počinjenim vršnjačkim nasiljem kao i sa stupnjem pojedinačne vrste nasilja.

H 2.2. Očekujemo da će odbijanje od strane oba roditelja biti statistički značajno pozitivno povezano s ukupno počinjenim vršnjačkim nasiljem kao i sa stupnjem pojedinačne vrste nasilja.

3. Ispitati predviđaju li emocionalna regulacija i kontrola i kvaliteta obiteljskih interakcija (zadovoljstvo obitelji, majčino prihvaćanje, majčino odbijanje, očevo prihvaćanje, očevo odbijanje) počinjeno nasilje kod adolescenata.

Hipoteza:

H 3. Očekujemo da će veća emocionalna regulacija i kontrola, više zadovoljstvo vlastitom obitelji, veća percipirana prihvaćenost od strane majke i oca i manja percepcija odbijanja od strane majke i oca predviđati nižu razinu počinjenog nasilja kod adolescenata.

3. Metoda

3.1. Sudionici

U ovom istraživanju sudjelovalo je ukupno 527 sudionika (343 djevojke i 184 mladića) s područja grada Zagreba koji pohađaju srednju školu.

Uzorak se sastojao od učenika prvog ($N = 70$), drugog ($N = 154$), trećeg ($N = 240$) i četvrtog ($N = 63$) razreda srednje škole (opće, prirodoslovne, matematičke i jezične gimnazije). Prosječna dob sudionika je 16,2 godine ($SD = 0,96$, $TR = 14-18$).

Najveći broj učenika, njih 470, živi s oba roditelja. S majkom žive 53 učenika, a s ocem 4 učenika. Sudionici koji su sudjelovali u istraživanju najvećim dijelom dolaze iz obitelji u kojima roditelji imaju više ili visoko obrazovanje (46,7% majki, 40% očeva) ili završenu srednju školu (37,5% majki i 41,6% očeva).

3.2. Instrumenti

Upitnik korišten u ovom istraživanju se sastojao od skale za mjerenje emocionalne kompetentnosti, skale kvalitete obiteljskih interakcija te upitnika o nasilju među školskom djecom. Osim navedenog, od sudionika su zatraženi i neki demografski podaci poput dobi, spola, srednje škole koju pohađaju (gimnazija ili strukovna škola), broj braće i sestara, obrazovanje majke i oca i dr.

3.2.1. Skala emocionalne regulacije i kontrole

Za mjerenje emocionalne kompetentnosti korištena je Skala emocionalne regulacije i kontrole – ERIK (Takšić, 2003). Skala se sastoji od 20 tvrdnji (npr. *Kada me netko naljuti, odmah i vrlo burno reagiram*) na koje sudionik odgovara zaokruživanjem jednog od brojeva od 1 do 5. Brojevi imaju pridruženo značenje koliko se neka tvrdnja odnosi na sudionike osobno od 1 – *uopće ne* do 5 – *u potpunosti da*. Ukupan rezultat za svakog pojedinog sudionika dobije se zbrajanjem rezultata svih čestica, a teorijski raspon kreće se od 20 do 100. Pritom, niži rezultat svakog sudionika sugerira veću emocionalnu regulaciju i kontrolu. Kod provjere faktorske valjanosti preliminarne verzije Skale emocionalne regulacije i kontrole (Takšić, 2003) valjanost izražena Cronbachovim α kretala se između $\alpha = 0,58$ i $\alpha = 0,82$. U ovom istraživanju pouzdanost (Cronbach α) za Skalu emocionalne regulacije i kontrole iznosi $\alpha = 0,86$.

3.2.2. Skala kvalitete obiteljskih interakcija

Kako bi se ispitala kvaliteta obiteljskih interakcija djeteta i roditelja na dimenzijama prihvaćanje (emocionalna toplina) i odbacivanje (kontrola, emocionalno zanemarivanje), korištena je Skala kvalitete obiteljskih interakcija – KOBI (Vulić – Prtorić, 2004). Skala se sastoji od ukupno 55 čestica podijeljenih na pet subskala: Zadovoljstvo vlastitom obitelji (11 čestica, npr. *Za mene je moja obitelj izvor utjehe i zadovoljstva*), Prihvaćanje od strane majke (12 čestica, npr. *Majci se mogu obratiti za pomoć uvijek kada mi je teško*), Prihvaćanje od strane oca (10 čestica, npr. *Moj otac je pun ljubavi prema meni*), Odbijanje od strane majke (12 čestica, npr. *Moja majka je ponekad gruba prema meni*) i Odbijanje od strane oca (12 čestica, npr. *Moj otac me ponekad kažnjava samo zato što je neraspoložen*). Sudionici na skali od 1 – *uopće nije točno* do 5 – *da, u potpunosti je točno* procjenjuju koliko je neka tvrdnja za njih točna. Ukupan rezultat na Skali kvalitete obiteljskih interakcija utvrđuje se za svaku subskalu posebno, a dobiva se jednostavnim zbrajanjem ukupnih bodova na svakoj subskali. Teorijski raspon rezultata za subskalu Zadovoljstvo obitelji iznosi 11-55, za subskale Odbijanje oca i Odbijanje majke 12-60 te za Prihvaćanje oca i Prihvaćanje majke 10-50. Viši rezultat na subskalama Prihvaćanje od strane oca i Prihvaćanje od strane majke ukazuje na veću bliskost, povjerenje i razumijevanje između djeteta i roditelja, a viši rezultat na subskalama Odbacivanje od strane oca i Odbacivanje od strane majke ukazuju da dijete doživljava više zabrana, grubosti i

zanemarivanja od strane majke ili oca. Viši rezultat na subskali Zadovoljstvo obitelji znači veće zadovoljstvo vlastitom obitelji. U ovom istraživanju vrijednosti Cronbachovog α za pojedine subskale iznosile su: Zadovoljstvo vlastitom obitelji $\alpha = 0,93$, Odbijanje od strane majke $\alpha = 0,9$, Odbijanje od strane oca $\alpha = 0,92$, Prihvaćanje od strane majke $\alpha = 0,89$ i Prihvaćanje od strane oca $\alpha = 0,9$. Slične visoke pouzdanosti za svih pet subskala utvrđene su i u literaturi (Vulić – Prtorić, 2004).

3.2.3. Upitnik o nasilju među školskom djecom

Kako bi se ispitala učestalost počinjenog nasilnog ponašanja, odabran je Upitnik o nasilju među školskom djecom – UNŠD (Velki i sur., 2011). Upitnik mjeri učestalost počinjenog i doživljenog nasilnog ponašanja i sastoji se od dvije skale – Skale počinjenog nasilja i Skale viktimizacije. Za potrebe ovog istraživanja korištena je samo Skala počinjenog nasilja. Skala se sastoji od 19 čestica od kojih se njih 6 odnosi na verbalno nasilje (npr. *Vrijedam druge učenike na ružan način*), 7 na tjelesno (fizičko) nasilje (npr. *Udarim ili gurnem nekoga*) i 6 na elektroničko nasilje (npr. *Vrijedam druge putem društvenih mreža*). Sudionici su na skali od 5 stupnjeva označavali učestalost počinjenog nasilja od 1 – nikada do 5 – uvijek (skoro svaki dan). Ukupni rezultat formira se kao aritmetička sredina svih čestica, a viši rezultat upućuje na veću učestalost počinjenog nasilja. Na jednak način formira se i rezultat za pojedinu subskalu odnosno vrstu nasilja. Teorijski rasponi pojedinih subskala iznose: tjelesno nasilje (7-35), verbalno nasilje (6-30) i elektroničko nasilje (6-30). Ukupno nasilje ima teorijski raspon od 19 do 95. Pouzdanost za Skalu počinjenog nasilja iznosi $\alpha = 0,83$ (Velki i Vrdoljak, 2013). Pouzdanosti za pojedine subskale, u ovom istraživanju, izražene Cronbachovim α iznosile su: verbalno nasilje ($\alpha = 0,72$), tjelesno nasilje ($\alpha = 0,69$) i elektroničko nasilje ($\alpha = 0,68$). Pouzdanost Skale počinjenog nasilja u ovom istraživanju izražena Cronbachovim α koeficijentom iznosi $\alpha = 0,82$.

3.3. Postupak

Nakon službenog odobrenja provođenja istraživanja od strane ravnatelja svake pojedine škole, krenulo se u realizaciju naredne faze istraživanja. Roditelji sudionika su bili pisanim putem obaviješteni o istraživanju te su, u slučaju da se nisu slagali s time da njihovo dijete sudjeluje u istraživanju, mogli vratiti potpisani obrazac s naznačenom uskratom suglasnosti profesoru koji je provodio istraživanje. Ispunjavanje upitnika s djecom koja nisu dobila uskratu suglasnosti provodilo se na dva načina i to zbog ograničenog pristupa školama uvjetovanog epidemiološkom situacijom. Prvi način bio je distribuiranje *online* kreiranih obrazaca za ispunjavanje koje su sudionici ispunjavali na satu psihologije u sklopu obrade nastavnog gradiva. Drugi način bio je *papir – olovka*. U ulozi istraživača bili su profesori psihologije koji su sudionicima na satu psihologije podijelili obrasce za ispunjavanje. Oni učenici koji nemaju nastavu iz psihologije, upitnike su ispunjavali isključivo online u sklopu sata razredne zajednice.

Svi sudionici istraživanja su na početku bili informirani o svrsi istraživanja kao i o tome da su upitnici anonimni i da će se rezultati obrađivati isključivo na grupnoj razini. Osim toga, sudionici su bili obaviješteni da od ispunjavanja upitnika mogu odustati u bilo kojem trenutku bez ikakvih posljedica. Nakon što su sudionici bili upoznati s općim informacijama o istraživanju i označili da pristaju na istraživanje, pristupili su ispunjavanju upitnika. Ispunjavanje je trajalo u prosjeku 30 minuta. Na kraju upitnika navedena je zahvala sudionicima kao i kontakt autorice istraživanja s napomenom da se učenici mogu javiti u bilo kojem trenutku ukoliko imaju neka pitanja.

4. Rezultati

Prikupljeni podaci obrađeni su uz pomoć računalnog statističkog programa *IBM SPSS Statistics 22*, a od statističkih analiza korištene su deskriptivna analiza, korelacijska analiza, multivarijatna analiza varijance te hijerarhijska regresijska analiza.

U Tablici 1 prikazani su osnovni deskriptivni podaci za psihološke varijable korištene u ovom istraživanju. Ukupno počinjeno nasilje je u prosjeku bilo vrlo nisko zastupljeno, a isto vrijedi i za sve tri podvrste nasilja koje su ispitane u ovom istraživanju – tjelesno nasilje, verbalno nasilje te elektroničko nasilje. Prosječna vrijednost emocionalne regulacije i kontrole

adolescenata kretala se oko srednje vrijednosti teorijskog raspona što ukazuje da adolescenti u ovom uzorku u prosjeku imaju umjereno razvijenu emocionalnu kompetentnost. Kada je riječ o obiteljskim varijablama, prosječno zadovoljstvo vlastitom obitelji bilo je nešto više od srednje vrijednosti teorijskog raspona, što ukazuje da su adolescenti u prosjeku uglavnom zadovoljni atmosferom u svojoj obitelji. Rezultati na subskalama odbijanja od strane i oca i majke su bili ispod srednje vrijednosti raspona rezultata iz čega se može zaključiti da adolescenti u ovom uzorku u prosjeku doživljavaju nisko odbijanje od svojih roditelja. S druge strane, percepcija prihvaćanja od strane roditelja je bila iznad srednje vrijednosti raspona rezultata za oba roditelja, s nešto višom percepcijom prihvaćanja od strane majke.

Tablica 1. *Deskriptivni parametri psiholoških varijabli korištenih u istraživanju (N = 527)*

	<i>M</i>	<i>SD</i>	<i>TR</i>	Asimetričnost	Spljoštenost	K-S test
<i>Počinjeno nasilje među školskom djecom</i>						
Tjelesno nasilje	8,42	2,17	7-22	1,88	3,79	0,26***
Verbalno nasilje	7,35	2,08	6-20	2,12	5,34	0,26***
Elektroničko nasilje	7,65	1,68	6-19	1,20	1,83	0,20***
Ukupno nasilje	23,42	5,11	19-56	1,84	4,36	0,18***
Emocionalna kompetentnost	60,42	11,97	21-91	- 0,30	0,17	0,03*
<i>Kvaliteta obiteljskih interakcija</i>						
Zadovoljstvo obitelji	45,51	8,08	16-55	- 1,18	0,84	0,16***
Odbijanje - majka	21,45	8,42	12-56	1,28	1,35	0,17***
Odbijanje - otac	21,34	8,85	12-56	1,26	1,25	0,15***
Prihvaćanje - majka	42,26	6,95	14-50	- 1,26	1,52	0,14***
Prihvaćanje - otac	38,95	8,71	10-50	- 1,03	0,69	0,13***

Napomena: K-S test = Kolmogorov-Smirnovljev test normalnosti distribucije; *** $p < 0,001$; * $p < 0,05$

Također, provjerene su distribucije rezultata na svim psihološkim varijablama. U Tablici 1 prikazani su parametri normalnosti distribucije (nestandardizirane vrijednosti asimetričnosti i spljoštenosti) te rezultati Kolmogorov-Smirnovljevog testa za svaku varijablu. Kao što je vidljivo, rezultati Kolmogorov-Smirnovljevog testa ukazuju na značajno odstupanje distribucije rezultata na svim varijablama od normalne distribucije. No, ukoliko se u obzir uzme kriterij prema kojem apsolutne nestandardizirane vrijednosti asimetričnosti i spljoštenosti ne bi smjele prelaziti vrijednost od 2 (George i Mallery, 2010), vidljivo je da su vrijednosti asimetričnosti i spljoštenosti povišene samo na varijablama vezanima uz vršnjačko nasilje. Vrijednosti spljoštenosti koje premašuju 2 ukazuju na leptokurtičnu distribuciju, odnosno povišenu homogenost rezultata na svim distribucijama varijabli vezanih uz nasilje, izuzev elektroničkog nasilja. Vrijednosti asimetričnosti na svim varijablama nasilja, izuzev elektroničkog nasilja, su blizu vrijednosti od 2, odnosno ukazuje da je distribucija rezultata pozitivno asimetrična s većinom rezultata u nižem dijelu raspona. Vrijednosti asimetričnosti i spljoštenosti za ostale varijable nisu ukazivale na veća odstupanja od normalnosti. Korištenje parametrijskih postupaka opravdano je kada su zadovoljeni preduvjeti normalnosti distribucije i simetričnosti raspodjele rezultata. Međutim, opravdano je koristiti parametrijske postupke i kada su ti preduvjeti narušeni ako postoji dovoljno velik uzorak i ako se eliminiraju ekstremni rezultati (Tabachnick i Fidell, 2013).

Kako bismo utvrdili ekstremne univarijatne vrijednosti, rezultati na svakoj od psiholoških varijabli transformirani su u z-vrijednosti. Ekstremne rezultate predstavljaju vrijednosti koje prelaze graničnu vrijednost od $z > 3,29$ ili $z < -3,29$ (Field, 2009). Uklonjeni su samo oni rezultati koji su značajnije prelazili ove pragove, budući da je kod velikih uzorka (kao što je slučaj u ovom istraživanju) uobičajeno pojavljivanje manjeg broja ekstremnih rezultata (Tabachnick i Fidell, 2013). Na varijabli emocionalne kompetentnosti te varijablama koje se odnose na kvalitetu obiteljskih interakcija pronađen je manji broj odstupajućih rezultata te su ti rezultati zadržani u analizi budući da su bili blizu granične z-vrijednosti (ukupno 19 takvih rezultata). Na varijablama tjelesnog, verbalnog, elektroničkog i ukupno počinjenog nasilja utvrđen je veći broj odstupajućih rezultata (ukupno 33) pri čemu većina nije bitno prelazila graničnu z-vrijednost. Naposljetku je na ovim varijablama uklonjeno ukupno 16 rezultata koji su bili u rasponu od $z = 4,61$ do $z = 6,74$. Budući da su uklonjeni ekstremni rezultati, a uzorak je i dalje ostao dovoljno velik, u daljnjoj analizi korišteni su parametrijski postupci.

4.1. Spolne i dobne razlike u počinjenom nasilju

Kako bismo odgovorili na prvi istraživački problem, ispitane su spolne i dobne razlike za tri vrste počinjenog nasilja provedbom 2×2 multivarijatne analize varijance (MANOVA). Za tu svrhu formirana je nova varijabla dobi s dvije razine (niži razredi i viši razredi). Prvu su činili učenici koji su pohađali prvi i drugi razred srednje škole ($n = 224$), a drugu učenici koji su pohađali treći i četvrti razred ($n = 303$). U Tablici 2 prikazani su deskriptivni parametri za sve tri vrste nasilja s obzirom na spol i dobnu skupinu učenika.

Tablica 2. Deskriptivni parametri za tri vrste počinjenog vršnjačkog nasilja prema razinama spola i dobi učenika

	Niži razredi				Viši razredi			
	Djevojke		Mladići		Djevojke		Mladići	
	<i>M (SD)</i>	<i>n</i>	<i>M (SD)</i>	<i>n</i>	<i>M (SD)</i>	<i>n</i>	<i>M (SD)</i>	<i>n</i>
Tjelesno nasilje	7,88 (1,26)	152	8,93 (2,30)	72	7,93 (1,52)	189	9,03 (2,14)	106
Verbalno nasilje	6,76 (1,03)	152	7,86 (2,54)	72	6,90 (1,39)	189	7,98 (2,01)	106
Elektroničko nasilje	7,57 (1,36)	152	7,24 (1,67)	72	7,80 (1,62)	189	7,43(1,54)	106

Kao što je prikazano u prethodnom poglavlju, preduvjet normalnosti varijabli vršnjačkog nasilja nije zadovoljen, pa je zbog toga i multivarijatna normalnost kriterijskih varijabli nasilja narušena. Također, Boxov M test ukazao je na narušenost pretpostavke o jednakosti varijanci i kovarijanci tri zavisne varijable nasilja u svim skupinama učenika (Box's $M = 157,42$, $F(18, 389884,35) = 8,64$, $p < 0,001$). Međutim, treba imati na umu da je ovaj pokazatelj homogenosti matrica varijanci i kovarijanci nerijetko preosjetljiv kod velikih uzoraka (Tabachnick i Fidell, 2013). Također, uvidom u dijagrame raspršenja utvrđena je linearnost odnosa između svih varijabli te je utvrđena umjerena do visoka povezanost zavisnih varijabli na razini čitavog uzorka (Tablica 5). S obzirom na to, kao i činjenicu da je u svakoj skupini učenika bio dovoljan broj sudionika te da je broj sudionika bio višestruko veći od broja zavisnih varijabli, odstupanje od normalnosti te narušenost pretpostavke o homogenosti ne bi trebali značajnije utjecati na rezultate MANOVA analize (Tabachnik i Fidell, 2013).

Tablica 3 prikazuje rezultate MANOVA analize s rezultatima na skalama počinjenog nasilja kao zavisnim varijablama. Kao što je vidljivo iz tablice, nije pronađen statistički značajan interakcijski utjecaj spola i dobi učenika na kombinaciju zavisnih varijabli počinjenog nasilja. Također, glavni multivarijatni efekt dobi učenika nije bio značajan, dok se glavni multivarijatni efekt spola učenika pokazao statistički značajnim.

Tablica 3. *Rezultati dvosmjerne multivarijatne analize varijance za tri vrste počinjenog vršnjačkog nasilja među učenicima*

Izvor varijabiliteta	Wilksova Λ	F	p
Spol učenika	0,80	42,72	<0,001
Dob učenika	1,00	0,83	0,476
Spol učenika \times Dob učenika	1,00	0,32	0,992

Nadalje su ispitani univarijatni glavni efekti spola učenika provedbom analize varijance (ANOVA) za sve tri vrste počinjenog nasilja. Budući da višestruke usporedbe povećavaju mogućnost pogreške tipa I, Bonferronijevom korekcijom razina značajnosti postavljena je na 0,017 tako što je standardna p vrijednost od 0,05 podijeljena s brojem usporedbi koji je iznosio tri. Rezultati ANOVA analiza za sve tri vrste nasilja su prikazane u Tablici 4. Kao što je vidljivo, efekt spola je i uz korigiranu razinu značajnosti bio značajan za sve tri vrste nasilja. Pokazalo se da su mladići ($M = 8,98$) iskazali više tjelesnog nasilja od djevojaka ($M = 7,90$). Mladići ($M = 7,92$) su također izvijestili o više počinjenog verbalnog nasilja od djevojaka ($M = 6,83$). S druge strane, djevojke ($M = 7,69$) su imale više počinjenog elektroničkog nasilja od mladića ($M = 7,34$).

Tablica 4. *Rezultati ANOVA-e za pojedinu vrstu počinjenog nasilja s obzirom na spol*

	F	p
Tjelesno nasilje	44,25	<0,001
Verbalno nasilje	49,26	<0,001
Elektroničko nasilje	5,90	0,016

4.2. *Povezanost emocionalne kompetentnosti, kvalitete obiteljskih interakcija i počinjenog nasilja kod adolescenata*

Kako bismo ispitili povezanost između emocionalne kompetentnosti, kvalitete obiteljskih interakcija i počinjenog nasilja, izračunate su bivarijatne korelacije između ovih

varijabli. Također su izračunate korelacije između ovih varijabli te varijabli spola i dobi adolescenata (Tablica 5). Sve prediktorske varijable su statistički značajno, nisko do umjereno, korelirale s ukupno počinjenim nasiljem kod adolescenata, kao i s njegovim komponentama. Izuzetak je dobna skupina učenika (niži i viši razredi srednje škole) koja je jedino nisko pozitivno korelirala s ukupnim nasiljem, ukazujući na nešto veću prisutnost vršnjačkog nasilja kod starijih adolescenata. Kao što je vidljivo iz Tablice 5, veće zadovoljstvo obitelji, veće prihvaćanje od strane majke i veće prihvaćanje od strane oca bili su povezani s nižim ukupnim počinjenim nasiljem među adolescentima te s nižim pojedinačnim vrstama nasilja. Među ove tri korelacije, najveća je bila ona između višeg majčinog prihvaćanja i nižeg ukupno počinjenog nasilja ($r = -0,25$; $p < 0,001$). S druge strane, slabija emocionalna regulacija i kontrola te odbijanje od strane oba roditelja predviđali su više počinjenog ukupno nasilja te više pojedinačne vrste nasilja. Korelacija između odbijanja od strane roditelja i ukupno počinjenog nasilja bila je jednaka u slučaju majke i oca i iznosila je $r = 0,30$ ($p < 0,001$). S obzirom na to da je ustanovljena niska pojavnost pojedinačnih vrsti nasilja te podjednako koreliranje varijabli emocionalne kompetentnosti i kvalitete obiteljskih interakcija s pojedinačnim i ukupnim nasiljem, nismo se odlučili za pojedinačne vrste nasilja u daljnjim analizama. Imajući na umu da je primarni cilj ovog istraživanja bio provjeriti mogućnost predviđanja ukupno počinjenog vršnjačkog nasilja na temelju emocionalne kompetentnosti i kvalitete obiteljskih interakcija, u daljnu analizu se krenulo s korištenjem samo varijable *ukupno nasilje*.

Nadalje su pregledane korelacije između prediktorskih varijabli. Slabija emocionalna regulacija i kontrola u jednakoj je mjeri bila povezana s višim odbijanjem i od majke i od oca. S druge strane, slabija emocionalna regulacija i kontrola je bila povezana s nižim zadovoljstvom u obitelji i nižim prihvaćanjem od strane oba roditelja, pri čemu je najveća korelacija zabilježena s nižim prihvaćanjem od strane oca (Tablica 5). Niže zadovoljstvo obitelji bilo je visoko povezano s većim odbijanjem od strane oba roditelja te visoko povezano s nižim prihvaćanjem od strane oba roditelja. Prihvaćanje od strane jednog roditelja je bilo visoko pozitivno povezano s prihvaćanjem od strane drugog roditelja, kao što je i odbijanje od strane jednog roditelja bilo visoko pozitivno povezano s odbijanjem od strane drugog. Odbijanje i prihvaćanje od strane istog te od drugog roditelja su bili u negativnoj umjerenoj do visokoj korelaciji.

Tablica 5. Korelacije između spola i dobi adolescenata, emocionalne kompetentnosti, kvalitete obiteljskih interakcija i počinjenog nasilja

	(1)	(2)	(3)	(4)	(5)	(6)	(7)	(8)	(9)	(10)	(11)
(1) Spol	1										
(2) Dob	-0,05	1									
(3) E. kompetentnost ¹	0,27***	0,05	1								
(4) Zadovoljstvo obitelji	-0,12**	-0,05	-0,28***	1							
(5) Odbijanje – majka	0,01	-0,03	0,27***	-0,67***	1						
(6) Odbijanje – otac	0,03	0,03	0,27***	-0,61***	0,54***	1					
(7) Prihvaćanje - majka	0,03	-0,08	-0,18***	0,71***	-0,75***	-0,42***	1				
(8) Prihvaćanje – otac	-0,21***	-0,09	-0,31***	0,65***	-0,45***	-0,66***	0,51***	1			
(9) Tjelesno nasilje	-0,28***	0,05	0,11*	-0,17***	0,31***	0,25***	-0,27***	-0,14**	1		
(10) Verbalno nasilje	-0,31***	0,07	0,09*	-0,12***	0,27***	0,24***	-0,24***	-0,12*	0,69***	1	
(11) Elektroničko nasilje	0,09*	0,08	0,28***	-0,16***	0,21***	0,26***	-0,17***	-0,18***	0,48***	0,49***	1
(12) Ukupno nasilje	-0,19***	0,10*	0,16***	-0,16***	0,30***	0,30***	-0,25***	-0,20***	0,88***	0,86***	0,74***

Napomena. Spol adolescenata je kodiran na način: mladići = 0; djevojke = 1. Dob je kodirana na način: niži razredi srednje škole = 0; viši razredi srednje škole = 1.

*** $p < 0,001$; ** $p < 0,01$; * $p < 0,05$.

¹Veći rezultat na ovom upitniku ukazuje na slabiju kontrolu i regulaciju emocija kod adolescenata.

4.3. Predviđanje počinjenog nasilja kod adolescenata na temelju emocionalne kompetentnosti i kvalitete obiteljskih interakcija

Prije nego što smo proveli hijerarhijsku regresijsku analizu kako bismo ispitali doprinos emocionalne kompetentnosti i kvalitete obiteljskih interakcija u predviđanju ukupno počinjenog nasilja, ispitani su preduvjeti za ovu analizu. Uvidom u dijagrame raspršenja utvrđena je linearnost odnosa između svih prediktorskih varijabli i kriterijske varijable ukupnog nasilja što je jedan od preduvjeta za ovu analizu. Drugi preduvjet odnosi se na izostanak multikolinearnosti između prediktora, odnosno, odsustvo previsoke korelacije između prediktorskih varijabli. Korelacija između prediktora koja je viša od 0,80 može ukazivati na ovaj problem (Tabachnick i Fidell, 2013). Iz Tablice 5 vidljivo je da među prediktorskim varijablama nema tolikih korelacija, odnosno, da je najviša korelacija između prediktora ona između prihvaćanja i odbijanja od strane majke ($r = -0,75$; $p < 0,001$). Također smo provjerili vrijednost koeficijenta tolerancije i VIF koeficijenta. U svrhu dokazivanja odsustva multikolinearnosti, koeficijent tolerancije bi trebao biti veći od 0,2, a VIF koeficijent manji od 10 (Field, 2009). Ovaj je preduvjet bio zadovoljen budući da je u konačnom regresijskom modelu minimalni koeficijent tolerancije iznosio 0,32, a maksimalni VIF koeficijent 3,13.

Nadalje je pregledan homoscedasticitet i normalnost pogreški prognoze u konačnom regresijskom modelu. Dijagram raspršenja pogreški prognoze ukazao je na izostanak potpunog homoscedasticiteta pogreški prognoze u modelu, dok je P-P dijagram ukazao da se ove vrijednosti ne distribuiraju normalno. Narušenost ova dva preduvjeta nije zapreka za provođenje regresijske analize, ali može umanjiti njezinu statističku snagu, tj. pronalazak povezanosti između prediktorskih i kriterijskih rezultata pa to treba imati na umu u konačnoj interpretaciji rezultata (Tabachnick i Fidell, 2013).

Nakon testiranja opisanih preduvjeta, provedena je hijerarhijska regresijska analiza s ciljem utvrđivanja nezavisnog doprinosa emocionalne kompetentnosti te varijabli koje se odnose na kvalitetu obiteljskih interakcija u predviđanju razine počinjenog nasilja među adolescentima. U prvom koraku analize uneseni su spol i dob adolescenata s obzirom na to da su se pokazali statistički značajno povezani s kriterijem. U drugom koraku unesena je varijabla emocionalne kompetentnosti i to kako bi se provjerilo koliko ta varijabla može dodatno objasniti varijancu ukupno počinjenog nasilja, nakon kontrole spola i dobi koji nisu direktno pod utjecajem pojedinca. Treći i četvrti blok čine varijable roditeljskog ponašanja (prihvaćanje

i odbijanje od strane oca i majke) koje su razina mikrosustava okoline u kojoj dijete odrasta. Razlog zašto smo u model unijeli prvo ponašanje majke, a zatim ponašanje oca je taj što nas je zanimalo koliko će ponašanje oca doprinijeti objašnjavanju varijance kriterija nakon kontrole varijabli vezanih za majku. Peti blok čini varijabla zadovoljstvo obitelji što je također razina mikrosustava, ali smo prvo htjeli provjeriti pojedinačne odnose djeteta sa svakim od roditelja, a zatim djetetovo zadovoljstvo odnosima u obitelji kao cjelini. Rezultati analize su prikazani u Tablici 6.

Konačni regresijski model kojim smo pokušali objasniti počinjeno nasilje kod adolescenata bio je statistički značajan i njime je objašnjeno 21% varijance ukupno počinjenog nasilja. U prvom koraku, spol i dob su objasnili značajnih 4% varijance nasilja, a pritom je samo spol bio statistički značajan prediktor na način da je muški spol predviđao više ukupnog nasilja ($\beta = -0,18$; $p < 0,001$). Nakon kontrole spola i dobi, emocionalna kompetentnost je imala značajan dodatni doprinos u predviđanju nasilja te je objasnila dodatnih 5,4% varijance. U drugom koraku su značajni prediktori višeg nasilja bili slabija emocionalna kompetentnost ($\beta = 0,24$; $p < 0,001$) i muški spol ($\beta = -0,26$; $p < 0,001$). U trećem koraku varijable vezane uz majku objasnile su značajnih dodatnih 7,2% varijance nasilja. U ovom su koraku značajni prediktori višeg nasilja bili muški spol ($\beta = -0,24$; $p < 0,001$), slabija emocionalna kompetentnost ($\beta = 0,17$; $p < 0,001$) i veće odbijanje majke ($\beta = 0,27$; $p < 0,001$). U četvrtom koraku, varijable vezane uz oca objasnile su značajnih dodatnih 1,8% varijance počinjenog nasilja među učenicima te su se se kao značajni prediktori pokazali samo muški spol ($\beta = -2,26$; $p < 0,001$) i slabija emocionalna kompetentnost ($\beta = 0,05$; $p < 0,001$). Zadovoljstvo obitelji, dodano u posljednjem, petom koraku je objasnilo značajnih dodatnih 1,8% varijance nasilje. U petom koraku su značajni prediktori višeg nasilja bili muški spol, slabija emocionalna kompetentnost i niže zadovoljstvo obitelji. U konačnom modelu značajni prediktori višeg ukupnog nasilja bili su muški spol, veće zadovoljstvo obitelji, veće odbijanje majke, veće odbijanje oca i slabija emocionalna kompetentnost (Tablica 6). Kad je riječ o prediktivnom učinku zadovoljstva obitelji, vjerojatno se radi o supresorskom efektu budući da je bivarijatna korelacija između zadovoljstva obitelji i počinjenog nasilja bila negativna (Tablica 5).

Tablica 6. Rezultati hijerarhijske regresijske analize za kriterijsku varijablu ukupno počinjenog nasilja među adolescentima uz prediktore: spol i dob adolescenata, emocionalna kompetentnost te varijable kvalitete obiteljskih interakcija

Nezavisne varijable	β	R	R^2	F	ΔR^2	ΔF
<i>Prvi korak</i>		0,21	0,04	10,44***	-	-
Spol	-0,18**					
Dob	0,07					
<i>Drugi korak</i>		0,31	0,1	16,64***	0,054	27,85***
Emocionalna kompetentnost	0,24**					
<i>Treći korak</i>		0,41	0,17	18,88***	0,072	20,19***
Prihvatanje od strane majke	-0,18					
Odbijanje od strane majke	0,26**					
<i>Četvrti korak</i>		0,43	0,19	15,21***	0,018	5,19***
Prihvatanje od strane oca	-0,05					
Odbijanje od strane oca	0,16**					
<i>Peti korak</i>		0,45	0,21	14,91***	0,018	10,64**
Zadovoljstvo obitelji	0,24**					

Napomena. Prikazani regresijski koeficijenti se odnose na vrijednosti iz konačnog modela, nakon što su sve varijable unesene u model. Spol je kodiran na način: mladići = 0; djevojke = 1. Dob je kodirana na način: niži razredi srednje škole = 0; viši razredi srednje škole = 1.

5. Rasprava

Glavni cilj provedenog istraživanja bio je ispitati predviđaju li i u kojoj mjeri emocionalna kompetentnost i kvaliteta obiteljskih interakcija vršnjačko nasilje kod adolescenata.

Prvi istraživački problem bio je ispitati spolne i dobne razlike s obzirom na stupanj počinjenog tjelesnog, verbalnog i elektroničkog nasilja kod adolescenata. Prva pretpostavka bila je da će djevojke pokazati više počinjenog verbalnog i elektroničkog nasilja od mladića, a da će mladići prednjačiti u tjelesnom (fizičkom) nasilju. Također, pretpostavili smo i da će mlađi adolescenti pokazati statistički značajno više počinjenog nasilja nego stariji. Posljednja pretpostavka u ovom problemu bila je da će s porastom dobi kod mladića doći i do povećanja počinjenog nasilja, dok kod djevojaka to neće biti slučaj. U prilog prvoj pretpostavci, rezultati MANOVA analize su potvrdili kako je glavni multivarijatan efekt spola statistički značajan. S obzirom na postojanje značajnosti, proveli smo ANOVA analizu kako bi se provjerilo u kojim vrstama nasilja postoji razlika. Rezultati su pokazali kako su mladići imali veću razinu počinjenog tjelesnog nasilja od djevojaka, ali kada se radi o verbalnom nasilju, mladići su i tu postizali više rezultate od djevojaka. Tako je prva pretpostavka samo djelomično potvrđena. Djevojke su od mladića imale samo statistički značajnu višu razinu počinjenog elektroničkog nasilja. Rezultati prethodno provedenih domaćih, ali i inozemnih istraživanja također su pokazali razlike u spolu kada je riječ o vrsti nasilja i to na način da su muškarci češće uključeni u direktne oblike nasilja poput tjelesnog, ali još uvijek nema konsenzusa o spolnim razlikama kada je riječ o činjenju indirektnih oblika nasilja poput verbalnog (Archer i Cote, 2005; Buljan Flander i sur., 2007; Velki i Kuterovac Jagodić, 2016). Odgoj roditelja igra ulogu u objašnjenju ovih razlika. Mladiće tako roditelji nerijetko odgajaju da ne pokazuju tako lako svoje osjećaje te kao snažne i dominantne uz poticanje iskazivanja fizičke snage, dok djevojke odgajaju kao ženstvene, nježne i nesklone iskazivanju agresije. Tako mladići postaju slobodniji u iskazivanju tjelesne snage i nadmoći, dok su djevojke sklonije indirektnim oblicima nasilja u kojima je lako skriti identitet (Klarin i Matešić, 2014). Istraživanja koja su se bavila razlikama u spolu za elektroničko nasilje razlikuju se u nalazima. Tako su u istraživanju koje su proveli Ybarra i Mitchell (2004) rezultati pokazali kako mladići pokazuju više elektroničkog nasilja od djevojaka, dok se u istraživanju Olumidea i suradnika (2016) navodi suprotno. Rezultati našeg istraživanja idu više u prilog nalazima potonjeg istraživanja. Archer (2004) je u svome istraživanju naveo kako se razlike u spolu pojavljuju kada se podaci prikupljaju metodom

procjene vršnjaka, ali ne i kada se prikupljaju samoprocjenama. Sukladno tome, djevojke koje su odgajane da se ponašaju na društveno prihvatljiv način su vjerojatno manje spremne priznati da sudjeluju u vršnjačkom nasilju jer se to kosi s normama kojima su učene. Različiti rezultati mogu biti objašnjeni i česticama Upitnika nasilja među školskom djecom koji je korišten u ovom istraživanju, a koje su mjerile elektroničko nasilje. Naime, konstrukcija čestica je takva da one kao primjer elektroničkog nasilja navode otvaranje tema na forumu, vrijeđanje putem *chata* i *e-maila*, a samo jedna čestica obuhvaća vrijeđanje putem društvenih mreža. Moguće je pretpostaviti da novije generacije adolescenata ne koriste tako često ove donekle "zastarjele" oblike komuniciranja na Internetu, pa bi čestice koje bi bile usmjerenije na nove popularne društvene mreže poput TikToka možda polučile drugačije rezultate. Druga pretpostavka u ovom istraživačkom problemu bila je vezana za dobne razlike u trima vrstama počinjenog nasilja. Očekivali smo da će adolescenti iz nižih razreda postizati više rezultate na svim razinama vršnjačkog nasilja u odnosu na adolescente iz viših razreda. U istraživanjima slične tematike je uočeno kako se sklonost nasilju kod mladića blago povećava s dobi, dok se kod djevojaka ona blago smanjuje, s posebnim naglaskom na dob od 11 do 15 godina gdje se događaju promjene u pubertetu te prelazak iz osnovne u srednju školu (Espelage i sur., 2003; Pellegrini i Long, 2002). Također, u istraživanjima koja su proveli Barlett i Coyne (2014) te Novo i suradnici (2014) navodi se kako je kod mladića s porastom dobi uočen porast počinjenog nasilja, dok kod djevojaka to nije zabilježeno. Rezultati MANOVA analize pokazali su kako glavni multivarijantni efekt dobi nije bio značajan kao i da nije pronađen statistički značajan interakcijski utjecaj spola i dobi na kombinaciju zavisnih varijabli počinjenog nasilja. Time su odbačene naša druga i treća pretpostavka te se zbog toga nije krenulo u daljnju analizu prema dobi. Iako istraživanja pokazuju da nasilje opada s dobi, ta istraživanja su najčešće promatrala krivulju dobi kroz osnovnu i srednju školu (Olweus, 1998; Velki i Kuterovac Jagodić, 2014). Tako rezultat nepotvrđivanja naše druge pretpostavke možemo objasniti time da je uzorak u provedenom istraživanju imao premali dobni raspon da bi ukazao na značajnu razliku, ali i time što je pojavnost počinjenog vršnjačkog nasilja u ovom uzorku bila vrlo niska, što je sukladno istraživanjima koja kažu da se nasilje smanjuje u srednjoj školi.

U drugom istraživačkom problemu ispitivali smo međusobne povezanosti između emocionalne kompetentnosti, kvalitete obiteljskih interakcija i počinjenog nasilja. U obzir smo uzeli sve tri vrste nasilja, kao i varijablu ukupno počinjenog nasilja. Korelacijskom analizom utvrđeno je kako su percipirana ponašanja roditelja statistički značajno povezana s počinjenim nasiljem kod adolescenata. Točnije, pokazalo se da je više odbijanje od strane oba roditelja

povezano s ukupnim višim počinjenim nasiljem, dok su prihvaćanje od strane oba roditelja i ukupno počinjeno nasilje negativno povezani. Isto vrijedi i za sve tri pojedinačne vrste nasilja. Time su potvrđene naše pretpostavke u ovom problemu. Dobiveni rezultati u skladu su s dosadašnjim istraživanjima koja su pokazala kako su veće zadovoljstvo vlastitom obitelji, veće prihvaćanje od strane majke i veće prihvaćanje od strane oca povezani s nižim vršnjačkim nasiljem (Klarin i Matešić, 2014; Macuka, 2008; Vulić – Prtorić, 2002). Što se tiče povezanosti emocionalne kompetentnosti i vršnjačkog nasilja, analiza je pokazala kako emocionalna regulacija i kontrola korelira s ukupnim vršnjačkim nasiljem kao i njegovim vrstama i to na način da slabija emocionalna regulacija i kontrola predviđa više ukupno počinjenog nasilja te više pojedinačne vrste nasilja. Tomica (2010, prema Krulić i Velki, 2014) navodi kako će osoba koja ima razvijenu emocionalnu regulaciju i kontrolu vjerojatnije biti manje izložena riziku socijalno neprilagođenog ponašanja. U kontekstu vršnjačkog nasilja to bi značilo da će učenik, koji ne zna adekvatno izraziti svoje emocije, prepoznati ih i kontrolirati, svoje probleme izražavati na manje adekvatan i po svoje vršnjake štetan način. Najveća statistički značajna povezanost koja je dobivena u ovom istraživanju jest ona između višeg majčinog prihvaćanja i nižeg počinjenog nasilja. Iako je ova povezanost bila niska, ona je u skladu s nalazima dosadašnjih istraživanja. Glavak – Tkalić i Kukulja – Cicmanović (2014) pokazale su da su oni adolescenti koji su percipirali viši stupanj prihvaćanja od strane majke imali i bolje razvijenu psihološku prilagodbu te bili zadovoljniji vlastitom obitelji. Ovo se može objasniti na način da su majke u odnosu na očeve obično one koje s djecom provode većinu vremena, brinu za njih, uče ih životnim situacijama te tako zauzimaju bitnu ulogu u životu djece općenito. Posljedično, ima smisla što je najviša povezanost bila upravo vezana za majčino prihvaćanje te ukoliko majke ne ispune očekivanja koja djeca imaju od njih, djeca mogu biti rizičnija za nastanak eksternaliziranih problema.

Treći istraživački problem bio je usmjeren na ispitivanje predviđaju li emocionalna kompetentnost i kvaliteta obiteljskih interakcija počinjeno nasilje kod adolescenata. Pretpostavka u ovom istraživanju bila je da će veća emocionalna regulacija i kontrola, veće zadovoljstvo vlastitom obitelji, veća percipirana prihvaćenost od strane majke i oca i manja percepcija odbijanja od strane majke i oca predviđati nižu razinu počinjenog nasilja kod adolescenata. Točnije, što su adolescenti emocionalno kompetentniji i percipiraju veće prihvaćanje od strane majke i oca, a manje odbijanje, manje će biti skloni činjenju nasilja. Varijable su u regresijskom modelu organizirane hijerarhijski na sljedeći način: spol i dob, kao varijable koje nisu direktno pod utjecajem pojedinca nalaze se u prvom koraku; nakon njihove

kontrole unesena je varijabla emocionalne kompetentnosti kao vještine vezane uz samog pojedinca, za koju nas je zanimalo koliko može dodatno objasniti varijancu počinjenog nasilja povrh spola i dobi. U posljednja tri koraka unesene su varijable vezane za obitelj i to prvo varijable majčinog ponašanja, zatim očevog ponašanja te na kraju zadovoljstvo obitelji. Varijable vezane za obitelj pripadaju u razinu mikrosustava okoline u kojoj dijete odrasta koja je pojašnjena u teoriji U. Brofenbrennera i u kojoj se ističe važnost interakcije obiteljskih i vršnjačkih varijabli u oblikovanju djetetovog ponašanja. Svaki novi uneseni korak iz modela donio je dodatno objašnjenje varijance ukupno počinjenog nasilja nakon kontrole varijabli iz prethodnog koraka. Rezultati su djelomično potvrdili našu pretpostavku i to na način da je potvrđeno kako svaki korak zasebno doprinosi objašnjenju vršnjačkog nasilja, ali nije potvrđena očekivana značajnost svakog pojedinog prediktora. Samo emocionalna kompetentnost i odbijanje od strane majke i oca su imali značajan doprinos u predviđanju nasilja, dok se percepcija prihvaćanja od strane nije pokazala značajnom što možemo objasniti time da su negativna ponašanja roditelja prediktivnija za negativna ponašanja djece (Rigby, 1993; Strassberg i sur., 1994).

Adolescenti koji su bili emocionalno kompetentniji odnosno imali su razvijeniju sposobnost emocionalne regulacije i kontrole rjeđe su bili počinitelji vršnjačkog nasilja. Uspješna regulacija i kontrola emocija omogućava pojedincu da savjesno razmisli o nekoj situaciji te procijeni koji način rješavanja sukoba je prihvatljiviji i ne uključuje nasilje prema drugome. Rezultat koji je dobiven ovim istraživanjem u skladu je s teorijama i rezultatima iz prethodnih istraživanja o mogućnostima predviđanja vršnjačkog nasilja na temelju emocionalne kompetentnosti (Eisenberg i sur., 1998; Krulić Kuzman i sur., 2017; Mayer i sur., 2004; Vučenović i sur., 2014;).

Pretpostavka o značajnom doprinosu varijable prihvaćanja i odbijanja od strane majke i oca pokazala se potvrđenom samo u slučaju kada se radi o odbijanju od strane oba roditelja. Dosadašnja istraživanja o obiteljskim varijablama govore o tome kako veće prihvaćanje od strane oba roditelja smanjuje rizik od agresivnosti kod djece (Klarin i Matešić, 2014; Knezović i Buško, 2007; Macuka, 2008; Vulić – Prtorić, 2002). Djeca koja od svojih roditelja doživljavaju odbijanje često se susreću s negativnim oblicima njihovog ponašanja poput fizičke i verbalne agresivnosti. Djeca čiji su roditelji bili emocionalno hladniji u odnosu s djetetom ili su skloniji psihološkoj kontroli pokazala su se značajno agresivnijom od djece čiji su roditelji visoko na dimenziji topline (Keresteš, 2007). Obitelj je prva okolina u kojoj djeca stječu iskustvo koje primjenjuju u odnosu s drugima te u kojoj usvajaju interpersonalne vještine i primjenu istih u socijalnim interakcijama (Velki, 2012). One obitelji u kojima roditelji iskazuju veću razinu

odbijanja ili pokazuju agresivnost, posebno su rizične za pojavu agresivnosti kod djece, a tako i vršnjačkog nasilja. Također, zbog emocionalne hladnoće roditelja, slabije kontrole i nedostatka komunikacije između roditelja i djeteta, počinitelji vršnjačkog nasilja skloniji su negativno percipirati vlastitu obitelj te biti manje privrženi roditeljima (Stassen Berger, 2007).

S obzirom na to da djeca dijelom uče i iz postupaka svojih roditelja kroz odgoj, ona će usvojene agresivne oblike ponašanja primjenjivati i u sukobima sa svojim vršnjacima. Roditeljska ponašanja prediktivna su za agresivnost u adolescenciji (Ajduković, 2001; Keresteš, 2002; Kuterovac Jagodić i Keresteš, 1997; Macuka i sur., 2012), pri čemu se očevo odbijanje pokazalo značajnijim od majčinog dok su se u našem istraživanju i majčino i očevo odbijanje pokazali kao jednako značajni prediktori. Razlog zašto su se oba prediktora pokazali značajnima može biti spoznaja da pojam partijarhalne obitelji polako gubi svoju popularnost te da se trend u odgoju djece mijenja. Suvremeno roditeljstvo podrazumijeva jednaku uključenost majke i oca te su djeca počela prepoznavati važnost kvalitetne privrženosti s oba roditelja (Valić i Brajša – Žganec, 2018).

Metodološka ograničenja i preporuke za buduća istraživanja

Unatoč prvotnom planu da se istraživanje provede u potpunosti uživo, zbog okolnosti koje su nastupile pandemijom COVID-19 virusa to nije bilo moguće. Stoga je istraživanje provedeno dijelom u *online* obliku, a dijelom su nastavnici bili u ulozi istraživača prilikom ispunjavanja papir – olovka verzije istraživanja. Zbog toga nije bilo u potpunosti moguće kontrolirati jesu li adolescenti ozbiljno shvatili ispunjavanje upitnika, jesu li u potpunosti razumjeli što se od njih traži i slično. S time na umu, uklonjeni su slučajevi ekstremnog odstupanja prije analize rezultata. U upitniku su postavljena pitanja za majku i oca te nismo u potpunosti sigurni jesu li oni učenici koji dolaze iz jednoroditeljskih obitelji u nekom trenutku postali zbunjeni na koji način trebaju ispuniti upitnik. Iako su sudionici mogli u bilo kojem trenutku svom nastavniku postaviti pitanje vezano za upitnik, nismo sigurni jesu li nastavnici znali kako točno odgovoriti na ta pitanja. Postoji i problem nejednake raspodjele uzorka s obzirom na dob odnosno razred srednje škole. Tako se najviše sudionika, njih oko 75%, smjestilo u druge i treće razrede što je razumljivo jer su oni bili najdostupniji uzorak s obzirom na to da pohađaju nastavu iz psihologije. Upitna je i generalizacija dobivenih rezultata jer je ovo istraživanje provedeno samo na učenicima srednjih škola u Zagrebu i to gimnazija. Ovo istraživanje provodilo se putem anketnog upitnika koji se temelji na samoprocjenama

sudionika. Time ostaje prostor za pitanje jesu li sudionici, bez obzira na zajamčenu anonimnost, davali socijalno poželjne odgovore posebice jer se radi o adolescentima koji se nalaze u izazovnom razvojnom razdoblju i moguće da se žele pokazati u što boljem svjetlu. S obzirom na temu vršnjačkog nasilja, ponašanja koje je socijalno neprihvatljivo, moguće je da će adolescenti skrivati nasilna ponašanja u kojima možda sudjeluju ili umanjivati njihovu učestalost. Iako putem anketnog upitnika možemo dobiti podatke o povezanosti nekih varijabli, ne možemo donositi zaključke o uzročno – posljedičnim vezama.

Preporuke za buduća istraživanja idu u smjeru obuhvaćanja većeg broja škola; iz različitih sredina i različitih usmjerenja. Također, valjalo bi uključiti dodatne varijable poput broja braće i sestara te broja prijatelja. Moguće je da će broj braće i sestara biti povezan s većim nasiljem zbog konflikata koji se događaju između njih dok se broj prijatelja povezuje sa socijalnom potporom koja je dostupna od strane vršnjaka. Tako prijatelji mogu izravno utjecati na nasilje među djecom na način da pomognu žrtvama ili podupru nasilnike (Velki i sur., 2016). Uključivanje procjena roditelja bi vjerojatno dodatno doprinijelo objašnjavanju ove teme, kao i procjene nastavnika koji promatraju djecu u školskom okruženju. Za procjene nasilja valjalo bi uključiti sve trenutno definirane oblike nasilja jer korištena skala ima uzak dijapazon oblika nasilja te izostaje podatak o relacijskom, kulturalnom i seksualnom nasilju. Unatoč navedenim nedostacima, ovo istraživanje daje važne spoznaje o mogućnosti predviđanja vršnjačkog nasilja na temelju emocionalne kompetentnosti i kvalitete obiteljskih interakcija. Rezultati o negativnoj povezanosti emocionalne kompetentnosti, percepcije prihvaćanja od strane oba roditelja i vršnjačkog nasilja se mogu koristiti kao ishodište budućim istraživanjima, ali još važnije, kao osnova za pripremu preventivnih programa u školama i u radu s roditeljima. U tom smislu, spoznaje iz ovog istraživanja valjalo bi iskoristiti za izradu edukacija učenika u školama o nenasilnim načinima rješavanja sukoba, prepoznavanju vlastitih emocija te o emocionalnoj regulaciji i kontroli. Što se tiče bolje suradnje stručnih suradnika psihologa i roditelja, valjalo bi prilikom izrade programa roditeljskih sastanaka istaknuti važnost pozitivnih ponašanja roditelja (i oca i majke) u prevenciji vršnjačkog nasilja.

6. Zaključak

Cilj ovog istraživanja bio je ispitati spolne i dobne razlike s obzirom na stupanj počinjenog tjelesnog, verbalnog i elektroničkog nasilja kod adolescenata. Nadalje, cilj je bio ispitati povezanost emocionalne kompetentnosti i kvalitete obiteljskih interakcija sa stupnjem počinjenog vršnjačkog nasilja i konačno, ispitati predviđaju li emocionalna kompetentnost i kvaliteta obiteljskih interakcija počinjeno vršnjačko nasilje kod adolescenata.

U okviru prvog istraživačkog problema, rezultati su pokazali kako su mladići imali veću razinu počinjenog tjelesnog i verbalnog nasilja od djevojaka, dok su djevojke imale statistički značajnu višu razinu počinjenog elektroničkog nasilja u odnosu na mladiće. Efekt dobi učenika nije bio statistički značajan niti je pronađen statistički značajan interakcijski utjecaj dobi i spola na kombinaciju zavisnih varijabli počinjenog vršnjačkog nasilja.

Drugi istraživački problem bio je ispitati povezanost između emocionalne regulacije i kontrole, kvalitete obiteljskih interakcija (zadovoljstvo obitelji, majčino prihvaćanje, majčino odbijanje, očevo prihvaćanje, očevo odbijanje) i vršnjačkog nasilja. Rezultati korelacijske analize su pokazali kako su sve prediktorske varijable statistički značajno povezane s ukupno počinjenim nasiljem kod adolescenata kao i s vrstama nasilja. Bolja emocionalna regulacija i kontrola bila je statistički značajno povezana s ukupno počinjenim nasiljem ($r = 0,16$) kao i s tjelesnim ($r = 0,11$), verbalnim ($r = 0,09$) i elektroničkim nasiljem ($r = 0,28$). Pritom, veći rezultat na upitniku emocionalne regulacije i kontrole ukazuje na slabiju emocionalnu regulaciju i kontrolu. Percepcija prihvaćanja od strane oba roditelja je statistički značajno povezana s ukupno počinjenim nasiljem ($r_{\text{majka}} = -0,25$; $r_{\text{otac}} = -0,20$) kao i s tjelesnim ($r_{\text{majka}} = -0,27$; $r_{\text{otac}} = -0,14$), verbalnim ($r_{\text{majka}} = -0,24$; $r_{\text{otac}} = -0,12$) i elektroničkim nasiljem ($r_{\text{majka}} = -0,17$; $r_{\text{otac}} = -0,18$). Odbijanje od strane oba roditelja statistički značajno je povezano s ukupno počinjenim vršnjačkim nasiljem ($r_{\text{majka}} = 0,30$; $r_{\text{otac}} = 0,30$) kao i s tjelesnim ($r_{\text{majka}} = 0,31$; $r_{\text{otac}} = 0,25$), verbalnim ($r_{\text{majka}} = 0,27$; $r_{\text{otac}} = 0,24$) i elektroničkim nasiljem ($r_{\text{majka}} = 0,21$; $r_{\text{otac}} = 0,26$).

Treći istraživački problem bio je usmjeren na ispitivanje predviđaju li emocionalna kompetentnost i kvaliteta obiteljskih interakcija počinjeno nasilje kod adolescenata. Hijerarhijskom regresijskom analizom je utvrđeno kako su u prvom koraku varijable dobi i spola objasnile značajnih 4% varijance nasilja, uz muški spol kao značajan prediktor više ukupno počinjenog nasilja. U drugom koraku emocionalna regulacija i kontrola je, nakon kontrole dobi i spola, objasnila značajnih dodatnih 5,4% varijance. Roditeljske varijable objasnile su značajnih 7,2% (majka) i 1,8% (otac) varijance, dok je zadovoljstvo vlastitom

obitelji objasnilo značajnih dodatnih 1,8% varijance. U konačnom modelu značajni prediktori počinjenog vršnjačkog nasilja pokazali su se muški spol, slabija emocionalna kompetentnost, veće odbijanje majke i veće odbijanje oca, a objašnjeno je značajnih 21% varijance ukupno počinjenog nasilja. Spoznaje i rezultati koji su dobiveni ovim istraživanjem od značaja su za rad psihologa i mogu koristiti prilikom izrade različitih programa kako u školstvu, tako i u radu s roditeljima i djecom općenito.

7. Literatura

- Ahmed, E. i Braithwaite, V. (2004). Bullying and victimization: Cause for concern both families and schools. *Social psychology of education*, 7(1), 35-54.
- Ajduković, M. (2001). Utjecaj zlostavljanja i zanemarivanja u obiteljima na psihosocijalni razvoj djece. *Dijete i društvo*. 3(1-2). 59-75.
- Archer, J. (2004). Sex differences in aggression in real – world settings: A meta – analytic review. *Review of general psychology*, 8(4), 291-322.
- Archer, J. i Cote, S. (2005). Sex differences in aggressive behaviour: A developmental and evolutionary perspective. U R. E. Tremblay, W. W. Hartup i J. Archer (ur.), *Developmental origins of aggression* (str. 425-443). The Guilford Press.
- Barlett, C. i Coyne, S.M. (2014). A meta-analysis of sex differences in cyber-bullying behavior: The moderating role of age. *Aggressive behavior*, 41(5), 474-488.
- Bilić, V. (2018). *Nove perspektive, izazovi i pristupi nasilju među vršnjacima*. Obrazovni izazovi i Učiteljski fakultet u Zagrebu.
- Bilić, V. i Karlović, A. (2014). *Nasilje među djecom*. Poliklinika za zaštitu djece grada Zagreba.
- Brajša – Žganec, A. (2003). *Dijete i obitelj – emocionalni i socijalni razvoj*. Naklada Slap.
- Brajša – Žganec, A., Kotrla – Topić, M. i Raboteg – Šarić, Z. (2009). Povezanost individualnih karakteristika učenika sa strahom od škole i izloženosti nasilju od strane vršnjaka u školskom okruženju. *Društvena istraživanja*, 18(4-5), 717-738.
- Buljan – Flander, G. i Ćosić, I. (2004). Nasilje među djecom. *Medix: specijalizirani medicinski dvomjesečnik*, 10(52), 90-92.
- Buljan – Flander, G., Durman – Marijanović, Z. i Ćorić Špoljar, R. (2007). Pojava nasilja među djecom s obzirom na spol, dob i prihvaćenost / odbačenost u školi. *Društvena istraživanja*, 16(1-2), 157-174.
- Cenkseven Onder, F. i Yurtal, F. (2008). An investigation of the family characteristics of bullies, victims, and positively behaving adolescents. *Educational sciences: Theory and practice*, 8(3), 821-832.
- Ciarrochi, J., Chan, A. Y. C. i Bajgar, J. (2001). Measuring emotional intelligence in adolescents. *Personality and individual differences*, 31(7), 1105-1119.
- Coloroso, B. (2004). *Nasilnik, žrtva i promatrač: od vrtića do srednje škole. Kako roditelji i učitelji mogu pomoći u prekidanju kruga nasilja*. Bios.
- Čudina-Obradović, M. i Obradović, J. (2006). *Psihologija braka i obitelji*. Golden marketing – Tehnička knjiga.
- Darling, N. i Steinberg, L. (1993). Parenting style as context: An integrative model. *Psychological bulletin*, 113(3), 487-496.

- Deković, M. i Meeus, W. (1997). Peer relations in adolescence: Effects of parenting and adolescents' self concept. *Journal of adolescence*, 20(2), 163-176.
- Deković, M. i Raboteg-Šarić, Z. (1996). Roditeljski odgojni postupci i odnosi adolescenata s vršnjacima. *Društvena istraživanja*, 6(4-5), 427-445.
- Dinić, B. M., Kodžopeljić, J. S. i Sokolovska, V. T. (2016). Empathy and peer violence among adolescents: Moderation effect of gender. *School psychology international*, 37(4), 359-377.
- Eisenberg, N., Cumberland, A. i Spinrad, T. L. (1998). Parental socialization of emotion. *Psychological inquiry*, 9(4), 241-273.
- Eisenberg, N., Spinrad, T. L. i Morris, A. S. (2002). Regulation, resiliency and quality of social functioning. *Self and identity*, 1(2), 121-128.
- Espelage, D. L. i Swearer, S. M. (2003). Research on school bullying and victimization: What have we learned and where do we go from here? *School psychology review*, 32(3), 365-384.
- Field, A. P. (2009). *Discovering statistics with SPSS (3rd ed.)*. Sage Publications, Ltd.
- Findlay, L. C., Girardi, A. i Coplan, R. J. (2006). Links between empathy, social behaviour and social understanding in early childhood. *Early childhood research quarterly*, 21(3), 347-359.
- Flannery, D. J., Raymond Montemayor, M. E. i Torquati, J. (1993). Unraveling the ties that bind: Affective expression and perceived conflict in parent-adolescent interactions. *Journal of social and interpersonal relationships*, 10(4), 495-509.
- George, D. i Mallery, M. (2010). *SPSS for Windows step by step: A simple guide and reference, 17.0 update (10 ed.)*. Pearson.
- Glavak – Tkalić, R. i Kukulja – Cicmanović, R. (2014). Effects of perceived parental acceptance-rejection and interpersonal power-prestige on the psychological adjustment of croatian adolescents. *Cross-cultural research*, 48(3), 231-239.
- Goleman, D. (1995). *Emotional intelligence*. Bantam Books, Inc.
- Hajnel, Lj. i Vučenović, D. (2013). Emocionalna inteligencija: Modeli i mjerenje 20 godina poslije. *Suvremena psihologija*, 16(1), 95-113.
- Janković, J. (2004). *Pristupanje obitelji – sustavni pristup*. Alineja.
- Keresteš, G. (2002). *Dječje agresivno i prosocijalno ponašanje u kontekstu rata*. Naklada Slap.
- Keresteš, G. (2007). Dječja agresivnost: što pokazuju rezultati istraživanja provedenih u našoj zemlji? U V. Kolesarić (ur.), *Psihologija i nasilje u suvremenom društvu – Zbornik radova znanstveno-stručnog skupa Psihologija nasilja i zlostavljanja* (str. 33-43). Filozofski fakultet Sveučilišta Josipa Jurja Strossmayera u Osijeku.

- Khaleque, A. i Rohner, R. P. (2002). Perceived parental acceptance rejection and psychological adjustment: A meta-analysis of cross-cultural and intracultural studies. *Journal of marriage and family*, 64(1), 54-64.
- Klarin, M. i Matešić, S. (2014). Vršnjačko nasilje među adolescentima u kontekstu roditeljskog ponašanja. *Hrvatska revija za rehabilitacijska istraživanja*, 50(1), 81-92.
- Knezović, D. i Buško, V. (2007). Percipirano roditeljsko ponašanje i različiti aspekti agresivnog ponašanja djece osnovnoškolske dobi. *Odgojne znanosti*, 9(1), 91-106.
- Krulić, K. i Velki, T. (2014). Ispitivanje povezanosti emocionalne inteligencije i nasilja među školskom djecom. *Život i škola*, 60(32), 27-42.
- Krulić Kuzman, K., Velki, T. i Takšić, V. (2017). Važnost emocionalne inteligencije u objašnjenju problematike vršnjačkog nasilja. *Napredak: Časopis za interdisciplinarna istraživanja u odgoju i obrazovanju*, 158(4), 419-438.
- Kuprešak, T., Takšić, V. i Hajncl, Lj. (2008). Emocionalna inteligencija kao zaštitni faktor od agresivnog ponašanja među adolescentima. U V. Kolesarić (ur.), *Zbornik radova sa skupa Nasilje nad djecom i među djecom* (str. 55-61). Filozofski fakultet Sveučilišta Josipa Jurja Strossmayera u Osijeku.
- Kuterovac Jagodić, G. i Keresteš, G. (1997). Perception of parental acceptance-rejection and some personality variables in young adults. *Društvena istraživanja: časopis za opća društvena pitanja*, 6(4-5), 477-491.
- Macuka, I. (2008). Uloga dječje percepcije roditeljskog ponašanja u objašnjenju internaliziranih i eksternaliziranih problema. *Društvena istraživanja: časopis za opća društvena pitanja*, 17(6), 1179-1202.
- Macuka, I. i Smojver – Ažić, S. (2012). Osobni i obiteljski čimbenici prilagodbe mlađih adolescenata. *Hrvatska revija za rehabilitacijska istraživanja*, 48(1), 27-43.
- Macuka, I., Smojver – Ažić, S. i Burić, I. (2011). Posredujuća uloga emocionalne regulacije u odnosu roditeljskoga ponašanja i prilagodbe mlađih adolescenata. *Društvena istraživanja: časopis za opća društvena pitanja*, 21(2 (116)), 383-403.
- Mahady Wilton, M. M., Craig, W. M. i Pepler, D. J. (2000). Emotional regulation and display in classroom victims of bullying: Characteristic expressions of affect, coping styles and relevant contextual factors. *Social Development*, 9(2), 226-245.
- Mandell, B. i Pherwani, S. (2003). Relationship between emotional leadership style: A gender comparison. *Journal of business and psychology*, 17(3), 387-404.
- Mayer, J.D., Caruso, D. i Salovey, P. (1999). Emotional intelligence meets traditional standards for an intelligence. *Intelligence*, 27(4), 267-298.
- Mayer, J. D., Salovey, P. (1999). Što je emocionalna inteligencija? U P. Salovey, D. J. Sluyter (ur.), *Emocionalni razvoj i emocionalna inteligencija – pedagoške implikacije* (str. 19-55). Educa.

- Mayer, J. D., Salovey, P. i Caruso, D. R. (2004). Emotional intelligence: Theory, findings and implications. *Psychologica inquiry*, 15(3), 197-215.
- Mayer, J. D., Salovey, P., Caruso, D. R. i Sitarenios, G. (2001). Emotional intelligence as a standard intelligence. *Emotion*, 1(3), 232-242.
- Novo, F., Pereira, F. i Matos, M. (2014). Cyber-agression among portuguese adolescents: A study of perpetration, victim offender overlap and parental supervision. *International journal of cyber criminology*, 8(2), 94-110.
- Olumide, A. O., Adebayo, E. i Oluwagbayela, B. (2016). Gender disparities in the experience, effects and reporting of electronic aggression among secondary school students in Nigeria. *BMJ Global health*, 1(3), 1-13.
- Olweus, D. (1998). *Nasilje među djecom u školi: Što znamo i što možemo učiniti*. Školska knjiga.
- Olweus, D. (2010). Understanding and researching bullying: Some critical issues. U S. R. Jimerson, S. M. Swearer i D. L. Espelage (ur.), *Handbook of bullying in schools: An international perspective* (str. 9-33). Taylor and Francis.
- Pellegrini, A. D. i Long, J. D. (2002). A longitudinal study of bullying, dominance, and victimization during the transition from primary school through secondary school. *British journal of developmental psychology*, 20(2), 259-280.
- Petani, R. (2015). Sociodemografska obilježja adolescenata i njihova percepcija dimenzija ponašanja roditelja. *Acta Iadertina*, 12(1), 43-56.
- Popadić, D. (2009). *Nasilje u školama*. Institut za psihologiju i UNICEF.
- Pregrad, J., Tomić Latinac, M., Mikulić, M. i Šeparović, N. (2010). *Iskustva i stavovi djece, roditelja i učitelja prema elektroničkim medijima*. Pribavljeno 1.6.2021. s adrese https://www.unicef.hr/wp-content/uploads/2015/09/Izvjestaj_-_Iskustva_i_stavovi_djece_roditelja_i_ucitelja_prema_elektronickim_medijima.pdf
- Rajhvajn Bulat, L. i Ajduković, M. (2012). Obiteljske i psihosocijalne odrednice vršnjačkoga nasilja među mladima. *Psihologijske teme*, 21(1), 167-194.
- Rigby, K. (1993). School children's perceptions of their families and parents as function of peer relations. *Journal od Genetic Psychology*, 154(4), 501-513.
- Rohner, R. P., Khaleque, A. i Cournoyer, D., E. (2012). *Introduction to parental acceptance rejection theory, methods, evidence and implications*. University of Connecticut.
- Rueckert, L. i Naybar, N. (2008). Gender differences in empathy: The role of the right hemisphere. *Brain and cognition*, 67(2), 162-167.
- Salovey, P. i Mayer, J. D. (1990). Emotional intelligence. *Imagination, cognition and personality*, 9(3), 185-211.
- Sesar, K. (2011). Obilježja vršnjačkog nasilja. *Ljetopis socijalnog rada*, 18(3), 497-526.

- Silk, J. S., Steinberg, L. i Sheffield Morris, A. (2003). Adolescents' emotion regulation in daily life: Links to depressive symptoms and problem behavior. *Child development*, 74(6), 1869-1880.
- Solberg, M. E. i Olweus, D. A. (2003). Prevalence estimation of school bullying with the Olweus Bully / victim questionnaire. *Aggressive behavior*, 29(3), 239-268.
- Strassberg, Z., Dodge, K.A., Petit, G.S. i Bates, J.E. (1994). Spanking in the home and children's subsequent aggression toward kindergarten peers. *Developmental and Psychopathology*, 6(3), 445-461.
- Stassen Berger, K. (2007). Update on bullying at school: Science forgotten? *Developmental review*, 27(1), 90-126.
- Sušac, N., Ajduković, M. i Rimac, I. (2012). Učestalost vršnjačkog nasilja s obzirom na obilježja adolescenata i doživljeno nasilje u obitelji. *Psihologijske teme*, 25(2), 197-221.
- Tabachnick, B. G. i Fidell, L. S. (2013). *Using multivariate statistics (6th edition)*. Pearson Education Inc.
- Takšić, V. (2002). Upitnici emocionalne inteligencije (kompetentnosti). U K. Lacković-Grgin, A. Bautović, V. Čubela i Z. Penezić (ur.), *Zbirka psihologijskih skala i upitnika* (str. 27-45). Filozofski fakultet u Zadru.
- Takšić, V., Mohorić, T. i Munjas, R. (2006). Emocionalna inteligencija: Teorija, operacionalizacija, primjena i povezanost s pozitivnom psihologijom. *Društvena istraživanja: časopis za opća društvena pitanja*, 15(4-5), 729-752.
- Valić, J. i Brajša – Žganec, A. (2018). Kvaliteta obiteljske interakcije i emocionalna kompetentnost kao odrednice agresivnog ponašanja kod djece školske dobi. *Napredak: Časopis za interdisciplinarna istraživanja u odgoju i obrazovanju*, 159(1-2), 115-138.
- Vejmelka, L. (2012). Neke determinante vršnjačkog nasilja u adolescenciji. *Ljetopis socijalnog rada*, 19(2), 215-240.
- Velki, T. (2010). Rizični i zaštitni faktori kod pojave nasilja među djecom. U D. Šincek (ur.), *Zbornik radova s III. znanstveno-stručnog skupa posvećenog pitanjima nasilja: Psihosocijalni aspekti nasilja u suvremenom društvu – izazov obitelji, školi i zajednici* (str. 139-157). Sveučilište Josipa Jurja Strossmayera u Osijeku.
- Velki, T. (2012). Uloga nekih obiteljskih čimbenika u pojavi nasilja među djecom. *Psihologijske teme*, 21(1), 29-60.
- Velki, T. i Kuterovac Jagodić, G. (2014). Individualni i kontekstualni činitelji dječjega nasilničkoga ponašanja prema vršnjacima. *Ljetopis socijalnog rada*, 21(1), 33-64.
- Velki, T. i Kuterovac Jagodić, G. (2016). Uloga strukturalnih i procesnih obiteljskih čimbenika u objašnjenju dječjega nasilničkog ponašanja prema vršnjacima. *Ljetopis socijalnog rada*, 22(2), 271-298.
- Velki, T., Duvnjak, I. i Milić, M. (2016). Dobne i spolne razlike u povezanosti nekih kognitivnih i socio-emocionalnih aspekata razvoja s vršnjačkim nasiljem i

- viktimizacijom. U Dž. Husremović, M. Marković – Pavlović i A. Dautbegović (ur.), *Sarajevski dani psihologije – god.3, br.3* (str. 49-65). Filozofski fakultet Univerziteta u Sarajevu.
- Velki, T. i Vrdoljak, G. (2011). *Validacija Upitnika o nasilju među školskom djecom (UNŠD)*. Prethodno priopćenje s međunarodnog znanstveno-stručnog psihologijskog skupa 20. Dani Ramira i Zorana Bujasa, Zagreb.
- Velki, T. i Vrdoljak, G. (2013). Uloga nekih vršnjačkih i školskih varijabli u predviđanju vršnjačkog nasilnog ponašanja. *Društvena istraživanja: časopis za opća društvena pitanja*, 22(1), 101-120.
- Vučenović, D., Takšić, V. i Hajncl, Lj. (2014). Razvoj emocionalne inteligencije u obiteljskom okruženju i utjecaji emocionalne inteligencije na smanjenje poteškoća u ponašanju. U A. Brajša-Žganec, J. Lopižić i Z. Penezić (ur.), *Psihološki aspekti suvremene obitelji, braka i partnerstva* (str. 275-296). Naklada Slap
- Vulić – Prtorić, A. (2002). Obiteljske interakcije i psihopatološki simptomi u djece i adolescenata. *Suvremena psihologija*, 5(1), 31-51.
- Vulić – Prtorić, A. (2004). Skala kvalitete obiteljskih interakcija KOBI. U A. Proroković, K. Lacković Grgin, V. Čubela Adorić i Z. Penezić (ur.), *Zbirka psihologijskih skala i upitnika: svezak 2* (str. 24-33). Filozofski fakultet u Zadru.
- Wagner Jakab, A. (2008). Obitelj – sustav dinamičnih odnosa u interakciji. *Hrvatska revija za rehabilitacijska istraživanja*, 44(2), 119-128.
- Weinberg, M. K., Tronick, E., Cohn, J. F. i Olson, K. (1999). Gender differences in emotional expressivity and self-regulation during early infancy. *Developmental psychology*, 35(1), 175-188.
- Ybarra, M. L. i Mitchell, K. J. (2004). Youth engaging in online harassment: Associations with caregiver-child relationships, Internet use, and personal characteristics. *Journal of adolescence*, 27(3), 319-336.